

Arkeologia NYT!

3/2007

Arkeologi NU!

Arkeologia NYT! Arkeologi NU!

3/2007

12. vuosikerta

Julkaisija
Turun Maakuntamuseon ystävät
– Åbo Landskapsmusei vänner ry
Arkeologian jaosto
– Arkeologi sektionen
PL 286, 20101 Turku

Puheenjohtaja
Kari Ahtiainen
Pyhätie 143, 23140 Hietämäki
puh. 044 – 5843107,
s-posti kari.ahtiainen@dnainternet.net

Arkeologian jaoston kotisivut
Internetissä osoitteessa
<http://koti.mbnet.fi/~arkeonyt/>

Arkeologia NYT!

Vastaava päätoimittaja
Markku Lemmetti
Pöksmäentie 12, 23140 Hietämäki,
puh. 050 – 5119720

Toimituskunta
Kari Ahtiainen, Matti Hukki, Heimo
Kumlander, Mia Lempiäinen, Leif
Michaelsson, Eeva Rintama, Jouni
Taivainen, Lauri Viinikkala

Toimitus ja taitto
Kynäniekka/Raija Herrala

Painopaikka
Turun yliopisto, Digipaino

ISSN 1236 – 4827

Vuosikerta 18 €

Tässä lehdessä:

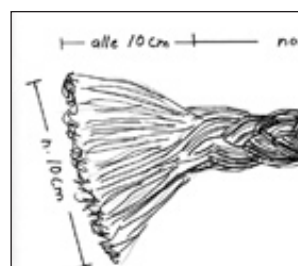
Pääkirjoitus s. 3

Dominikanerna
i Finland s. 5

Kalannin
kirkossa
s. 11

Palmikon arvoitus s. 14

Soikean tuluskiven paluu s. 18

Uutisia Vainionmäeltä s.16

Kevätretkellä
Satakunnassa
s. 20

Myrkkyyä! s. 23

Suomusjärven
kivikausi löytyi
s. 24

Kustavin Katanpäässä s. 26

Kansikuva: "Dominikaanit Turussa" av Kimmo Ojaniemi.
Monumentet finansierades av Veritas, som lät resa monumentet
år 2005 och donerade det till Åbo stad. Foto: Raija Herrala.

Käkisalmen linna ja Savon jääkärit

“Oma” ja vieras menneisyys

Viime kesän lähes ainoaksi arkeologiaa sivuavaksi käyntikohteekseni jäivät Käkisalmen linna, Vuoksen vanhan uoman vartija 1300-luvulta, ja vielä sitäkin vanhempi, rautakautinen Tiurin linna, sekin vanhan Vuoksen varrella.

Käkisalmen linnan muurit ja tornit saivat silmissäni erityistä henkilökohtaista merkitystä eräistä yli 80 vuotta vanhoista mustavalkoisista valokuvista, joissa nuoret suomalaiset sotapojat poseeraavat yhteiskuvassa taustanaan juuri nuo samaiset muurit. Kannakselainen äidinisäni suoritti asevelvollisuutensa 1920-luvulla Käkisalmessa, ja kasarmit lienevät sijainneet aivan linnan tuntumassa joen toisella puolen.

Käkisalmen linna on suosittu matkailunähtävyys. Siellä on myös pieni, mutta asiallisen tuntuinen museo, jossa esihistorialle on omistettu yksi huone vitriineineen. Kaupungin suomalaisaika ja sen päättymiseen johtaneet tapahtumat on museon kuva-aineistossa, esineissä ja teksteissä tunnustettu olemassa olleina tosiasioina. Ainakin minulle se oli tärkeä havainto. Muistetaanpa vain, miten verisenä loukkauksena monet suomalaiset ovat kokeneet Viipurin linnaan laitetun kyltin vanhasta venäläisestä kaupungista.

Yhä useammat museot pyrkivät nykyään lähelle kävijöitään tarjoamalla esineiden kautta samaistumiskohtia, tunnekosketuksia menneeseen. Lapsille kerrotaan, mitä kivekauten tai keskiajan lapset tekivät, näkivät ja kuulivat. Aikuista lähestytään tiedolla siitä, mitä menneiden aikojen ihmiset söivät ja miten pukeutuivat. Tunne antaa tiedolle maaperän, johon se voi tarttua.

Ilman erityistä kosketuksen luomistakin moniin menneiden aikojen jäänteisiin liittyy tietty henkilökohtaisen "omistamisen" tunne. Toisinaan leimahtavat kiistat esimerkiksi uusista tutkimustuloksista kielivät voimakkaista tunnesiteistä. Minun menneisyyteni, minun esi-isäni, minun kotikirkkoni ja lapsuuteni kivet ja kuvat. Niitä älkää tulko vääristelemään, vierasmaalaiset tai tieteen tekijät!

Asioiden omaksi kokeminen on yksi voimakkaimmista käyttövoimista, joka ajaa niin ammattilaisia kuin harrastajiakin paneutumaan jo kauan sitten mullan alle jääneisiin arvoituksiin.

Menneisyys on Kannaksella erittäin uhanalainen. Tuoreet multaiset kaivun jäljet Tiurin linnan heinikossa muistuttivat siitä, ettei mikään laki eikä viranomainen tällä hetkellä pysty suojaamaan muinaismuistoja luovutetun Karjalan alueella. Metallinpaljastimien avulla häärivät aarteensijätkä tekevät korvaamatonta tuhoa missä haluavat. Löydöt kaupataan isolla rahalla internetissä. Tämä koskee niin sotaromua kuin pronssisolkiakin.

Hetkittäin on vaikuttanut siltä, kuin karjalaistaustaiset ihmiset olisivat arkeologian harrastajien piireissä jotenkin ylliedustettuina. Sattumaa vai ei? Onko yhteyden luominen menneeseen jotenkin oleellisempaa niille, joiden juuret ovat jotenkin katkenneet? Sillä perusteella kannattaa olla optimisti - meillä on pikapuoliin odotettavissa uusi museo- ja kotiseutuihmissen aalto, kun suuren maaltamuuton ikäluokat vielä vähän vanhenevat...

Oli karjalaistaustaa taikka ei, Arkeologia NYT! etsii kaiken aikaa toimituskuntaansa uusia tekijöitä. Kirjoittajia kaivataan aina, mutta myös juoksevien paperitöiden vuoreen saisi joku pian perustaa kaivauksen...

Raija Herrala
Arkeologia NYT! -lehden
toimittaja

Rautakautisen Tiurin linnan rakenteita Räisälässä

Kloster och konvent i Finland under medeltiden: Dominikanerna

*I detta kvarter av Åbo har dominikanerkonventet legat från slutet av 1200-talet till 1500-talet. Monumentet "Dominikaanerna i Åbo" av Kimmo Ojaniemi år 2005.
Foto: Raija Herrala.*

Eva Ahl
fil.mag.

I föreliggande artikel i populär form presenteras dominikanerna mot en forskningshistorisk bakgrund. År 1999 diskuterades dominikanerordens historia i Finland vid ett seminarium, vars föredrag utgavs i ett omfattande verk år 2003. I verket presenterar bl.a. **Markus Hiekkänen** sina synvinklar på konventet och även **Tapio Salminen** nya rön om konventets historia. Hiekkänen har senast skrivit om konventen i sitt verk om de medeltida kyrkorna i Finland (2007).

Ordens forskningshistoria har tidigare **Jussi Hanska** (2003). Inom historieforskningen har kloster och konvent undersökts av **K. G. Leinberg**, vars verk tryckts år 1890. Dominikanerna har uttryckligen undersökts främst av **Aarno Maliniemi** och **Jarl Gallén**. Under 1990-talet har intresset för ämnet ökat och forskningen riktats i högre grad mot allmänneuropeiskt håll, har Hanska konstaterat t.ex. gällande forskare som **Maiju Lehmijoki-Gardner** med flera.

Forskningen kring dominikanerna har närmast förundrat sig över ordens snabba spridning till norra Europa. I Finland är dominikanerna representerade av två konvent, i Åbo och i Viborg, och de tillhörde Daciens provins som omfattade de nordiska länderna, grundad år 1228. Det första huset i Norden hade grundats i Danmark, i Lund, år 1223. Till Tallinn anlände de så tidigt som år 1229. Konventet förstördes 1233, men nygrundades år 1248, påpekar Tapio Salminen (2003).

Vid slutet av medeltiden omfattade Daciens provins 31 konvent. Inom det svenska riket slog sig dominikanerna ned i Stockholm, Åbo och Viborg. Fast det rörde sig uttryckligen om "konvent", talade man redan på medeltiden också om "kloster", då man avsåg dessa institutioner. Dominikanerorden har lagt en stark, internationell prägel på det kyrkliga livet, vilket ses t.ex. i liturgin, såsom i bevarade verk som *Missale Aboense* (1488). Markus Hiekkänen har konstaterat följande:

"Dominikaanien osuus sisälähe-tyksessä ja liturgian muotoutumisessa on luultavasti ollut korvaamaton piispalle ja seurakuntien esimiehille, kirkkoherroille" (Hiekkänen 2003: 89).

För att grunda ett konvent krävdes tolv medlemmar, varför man antar att detta antal medlemmar minst torde ha funnits även i konventen i Finland, fastän få källor till tiggardordnarnas liv finns att tillgå för forskningen. Om dominikanerna vet man mer tack vare deras samarbete med och närhet till biskopssätet i Åbo. Under medeltiden var dominikanerna representerade i det svenska riket med inalles elva brödrakonvent och två nunnekloster – tiggardordnarnas kvinnliga medlemmar levde mer klosterlikt i sina samfund.

I Finland grundades ett första dominikanerkonvent enligt uppgift i Åbo år 1249 ("venit conventus Finlandiam") och ett andra i Viborg år 1392. Åbokonventet var eventuellt tillägnat sankt Olav, en-

En del forskare anser att det första dominikanerkonventet kunde ha grundats i Åbos föregångare, Korois. I bakgrunden längst till vänster, bakom forskaren John Lind som håller föredrag på platsen, ses S:t Marie kyrka som är belägen utanför Åbo. På en av kyrkans väggar finns en 1400-talsmålning föreställande en dominikanerbroder bärande på ett kors. Foto: Eva Ahl 2005.

ligt en källa från 1430, och förstördes i en brand 1537 varefter dess verksamhet inte fortgick (här inverkade även reformationen). Men dominikanernas inverkan kan ändå ses ha en kontinuitet: biskopen i Åbo **Martin Skytte** (biskop 1528–1550) var till bakgrunden dominikan med hög utbildning. **C.J. Gardberg** har påpekat

att konventet i Åbo stift med all sannolikhet kom att påverka den andliga odlingen i landet kraftigt p.g.a. att det är sannolikt att konventet undervisade i teologi och utbildade stiftets präster.

Gällande dominikanernas inverkan under medeltiden konstaterar t.ex. Gardberg följande: ”Med anledning av att domini-

kanerna under ca trehundra år predikade på både finska och svenska, kan man fråga sig om deras verksamhet rentav förebådade de översättningar till finska av bl.a. Nya Testamentet som **Mikael Ag-ricola** utgav på 1540-talet.” (Gardberg 2005: 62.)

Dominikanerorden – en bakgrund

Under 1100- och 1200-talet skedde en massiv expansion av nya andliga ordnar. Flera ordnar var direkt underställda påven, vilket gjorde att dessa inverkade även på politiska skeenden. Efter Vatikankonciliet år 1215 förbjöds nya ordnar att rundas, med vissa undantag. Dominikanerna är enligt uppgift den äldsta av de andliga ordnarna som etablerade sig i den östra rikshalvan av det svenska riket.

Dominikanerna som även kallas predikarbröder eller svartbröder (p.g.a. sin svarta mantel), lat. *Ordo fratrum praedicatorum*, var en av de mendikant- eller tiggarrordnar, som grundades i början av 1200-talet. Dominikanorden grundades av sankt **Dominicus Guzman** (ca 1170–1221, kanoniserad 1234) i Toulouse. Påven **Honorius III** godkände orden år 1216 baserat på augustinerregeln. Dominikanerna var direkt underställda påven och svarade på den påvliga inkquisitionen efter dess

grundande på 1230-talet.

Det verkar som om det från början ansågs viktigt att dominikanerna verkade som missionärer i norr. I likhet med många forskare, konstaterar bl.a. **Mikko Piippo**: ”Kerjäläisveljestöjen saapuminen Itämeren alueelle on monin tavoin kietoutunut yhteen 1200-luvun alkupuoliskon poliittisen ja yhteiskuntahistoriallisen kehityksen kanssa” (<http://www.helsinki.fi/hum/hist/yhd/julk/reval00/mikko.html>, läst 23.9.2007). Dominicus själv hade stiftat bekantskap med folken i norra Europa under ett diplomatiskt uppdrag, då han deltog som följeslagare åt den spanske biskopen **Diego** som var utsänd av spanske kungen. Under återresan stannade de i Frankrike, där de lärde som ansågs kätterska var spridda (katharer och albigenser). Dominicus började bekämpa irrlärorna med predikans hjälp och skaffade sig följeslagare, som småningom kom att bilda den första

kommuniteten i Toulouse år 1215.

I förhållande till klosterordnarna var predikan viktig för tiggarrordnarna, dvs. kontakten med folket (undervisning och själasörjande i apostolisk efterföljelse, *vita apostolica*), och även den apostoliska fattigdomen. Bön, meditation och studier var därför av betydelse. Medlemmarna benämns bröder (lat. *fratres*), inte munkar. Tiggarrordnarna var indelade i provinser med ordenshus, s.k. konvent inte kloster, styrda av en prior vald av bröderna på viss tid. Medlemmarna var inte bundna till ett visst konvent, utan till själva orden, varför de hade en ökad rörlighet. Tiggarrordnarna prioriterade att utbilda sina medlemmar och de mest begåvade eleverna sändes till sin ordens centrala skola, *studium generale*. Dominikanerna var framförallt predikare, vilket troligen kom att vara deras viktigaste verksamhetsform i Finland.

Ett konvent i Åbo 1249?

I forskningen har det under 1900-talet pågått spekulat kring var Åbokonventet var beläget – en diskussion som anknyts till frågorna kring grundläggandet av själva staden. I forskningen hänvisar man ofta till termen ”kloster”, eftersom det enligt tradition benämnts så i folkmun. Gardberg har (i det senaste verket som utkommit om dominikanerna, år 2005), i likhet redan med **A. Arvidsson** på 1800-talet, påpekat att konventet väl kunde ha förlagts i Korois och senare flyttats till den nygrundade staden. Markus Hiekkanen (1993 och 2003) har i korthet behandlat konventet såväl i fråga om forskningshistoria som gällande konventets olika skeden. Hiekkanens forskning baserar sig på uppgifter från **Hanna Kolehmainen**, som undersökt föremål och konstruktioner från utgrävningarna och konstaterat att de dateras tidigast till 1200-talets slut och 1300-talets början. Hiekkanen har även nyligen påpekat (2007) att det inte heller finns några belegg för att dominikanerna slagit sig ner just i Korois före Åbo, men att det är ett allmänt antagande.

I källmaterialet finns uppgifter om att konventet i slutet av 1290-talet kanske börjat förflyttas till Åbo, som troligen grundats då. Mellan 1287 och 1337 fick konventet nämligen ett antal donationer. På 1300-talet skulle konventet möjligen ha legat på den s.k. Kaskisbacken nära Rådhusorget. På 1400-talet nämns konventet vara tillägnat till S:t Olof. Gardberg, och **Jyrki Knuutila**, anser dock att helgonet redan på 1200-talet i Korois kunde ha knutits till dominikanerna. Kyrkan nämns i källorna år 1309 och konventet drabbades av en brand 1429, då en byggmästare tillkallades till hjälp från Tallinn. Troligen murades en eventuell kyrka då.

Åbokonventet bäst utforskat

Heljä Brusila har skrivit en längre artikel om konventet och utgrävningarna kring det år 2001. Liksom då det gäller de övriga klostren och konventen, har dominikanernas konvent utforskats vid sekelskiftet 1900, under mellankrigstiden och ånyo på 1960-talet. Dominikanerkonventet i Åbo är ett av dem som är bäst utforskat (de övriga är Kökar och Nådendal). Utgrävningar i området för det forna

dominikanerkonventet i Åbo utfördes av **Hjalmar Appelgren** samt **Juhani Rinne** åren 1901, 1906 och 1909. Hjalmar Appelgren behandlade ämnet i *Finskt Museum* år 1901 och **Jenny Montin-Tallgren** i samma tidskrift år 1906. Juhani Rinne skrev om utgrävningarna i *Suomen Museo* 1928.

År 1901 beklagade sig Appelgren över att det inte fanns så mycket medeltida material i museerna – därför var det viktigt att utforska denna period: ”Men det är icke allenast för den lokala historien, som det berörda forskningsmaterialet skall blifva av vikt, utan det får värde äfven för den finska arkeologin i allmänhet. Då neml. våra museer ega ganska rikhaltiga samlingar å ena sidan från slutet af hednatiden, och å den andra ifrån 1600- och 1700-talet, finnes i den beträffande medeltiden en stor lucka.” (Appelgren 1902: 51.)

I skrivande stund är det fortfarande ofta man ser medeltiden avbildad i våra utställningar endast genom kyrkligt material och med konsthistoriska synvinklar. I artikeln refererar Appelgren vilka tidigare iakttagelser som gjorts gällande dominikanerkonventets läge: på 1820- och 1830-talet hade iakttagelser av murar gjorts vid byggnadsarbeten och gatureglering vid den s.k. Forsellska tomten. År 1873 hade skelett påträffats – man ansåg dem härstamma från klostrets gravgård.

År 1901 undersöktes då en ”byggnadsruin” på Kaskisbacken. Till hjälp hade man ingenjör **F. Hedman** och elever från Åbo industriskola, som gjorde mätningar och planer, medan **C. von Schoultz** fotograferade och **Aili Tallgren** ritade. Utgrävningarna under denna tid hade som mål att utreda byggnadshistoriska data, dvs. murars sträckningar, konstruktioner och deras utformning, varför man inte i högra grad noterade lösa fynd (Appelgren noterar t.ex.: ”Genom att borttaga den ofvanpå och i ruinerna liggande lösa jorden...” En. Appelgren 1902: 57). Man bör dock minnas att jordlagren här antagligen inte vara orörda, utan rörts om av byggnadsarbeten under seklerna. Man noterade att tegelmuren som påträffats hade murats med s.k. ”munkför-

Dominikanerbroder, trol. S:t Dominicus. Helgonbild i trä från 1400-talets sista fjärdedel, Helsing kyrka S:t Lars, Vanda. Foto: Eva Ahl 2007.

band”. Man fann även ett tegelgolv under vilket det fanns skelett.

Bland fynden tog man till vara formtegel och en urna av stengods innehållande 100 st. brakteater från 1300-talet till ca 1430. Denna urna har sedermera från och med Appelgren återgivits i bild av olika forskare, så som **Jalmari Jaakkola** på 1940-talet och senast av Gardberg år 2005. ”Det är att hoppas att vid framtida nybyggen och andra jordarbeten i dessa trakter vederbörande beredes tillfälle till ytterligare undersökningar af denna för vår kulturhistoria så viktiga plats”, avslutar Appelgren sin text angående konventet, varefter han övergår till att behandla fynd från t.ex. Rettigs tomt. Artikelns väckte under sin tid diskussion om fornforskningens betydelse.

År 1906 behandlas från om var dominikanerkonventet legat av Jenny Montin-Tallgren. Hon svarade på en artikel av **K. R. Melander** i *Historiallinen Aikakauskirja*, för att fortsätta diskussionen kring konventets läge – utgående från anteckningar från 1700-talet. Montin-Tallgren hänvisade konventet till Kaskisbacken p.g.a. att man där påträffat stora mängder skelett – dvs. eventuellt härrörande från konventets gravgård. Hon skriver att man bl.a. vid en rörelningsgrävning år 1902 påträffade ben, som sedan begravdes invid Röntämäki kyrka. Tidigare hade man påträffat en ”...graf, tegelmurad m. gråstensbotten, innehållande 2:ne likkistor”, som påträffades på två meters djup. ”Tyvärr nog hann den bli hvarken undersökt eller ens fotograferad, innan den sjönk ihop”, konstaterar skribenten (Montin-Tallgren 1907: 64). En kalksten påträffad i muren, men en dekor med ev. hjärta och lotusblad, gjorde sitt till att såväl Appelgren som Montin-Tallgren antog att ”klostret” legat här. Man frågade sig även vad som legat på Rettigs

tomt – ett ev. kloster? Frågan har fortsatt att engagera forskare även senare.

Ganska litet trots alla utforskningar

På basen av utgrävningarna från åren 1901, 1906, 1909, 1927-29, 1967 och 1969 har en karta över konventsbyggnaderna återgivits av flera forskare, t.ex. av Rinne år 1928. År 1906 hade man alltså vid byggnadsarbeten påträffat rester, som senare tolkats vara klosterkyrkan. Rinne återgav sina utforskningar i en bok om konventet som utgavs år 1908. Under de följande tjugo åren, gjordes rön både inom historievetenskapen och arkeologin som kom att få Rinne att anse att konventet varit av betydelse – vilket även framhävts i forskningen: ”...on jo kohonnut suurimpien laitosten joukkoon alallaan Pohjoismaissa” (Rinne 1928: 92). På 1920-talet gjordes utgrävningarna p.g.a. bygget av Verdandis hus. Trots alla dessa utforskningar konstaterar Heljä Brusila (2001) att man ändå vet ganska litet om konventets område.

Juhani Rinne grävde även ut ett antal gravar, som Brusila (2001) senast behandlat i längre utsträckning. Senast har man hittat ben i området i början av 1970-talet, eftersom området ständigt är utsatt för olika servicearbeten, rörläggningar osv. I Åbokonventet verkar gravgården ha befunnit sig norr om konventsområdet. Gravarna har påträffats också under konstruktionernas golv, dvs. i de norra rummen. En av gravarna verkade vara förnämre ty den var byggd

av tegel. Där kan en person av högre rang eventuellt lagts till evig vila.

Hiekkanen (1993) och Brusila (2001) redogör för att området på 1960-talet grävdes av **Lasse Laaksonen**, som ytterligare tillfört information om konventets byggnader. Det som förefaller annorlunda, mot gängse bruk inom de andliga ordnarnas byggnadsskick, är att det som tolkats vara klostergården har formen av en oregelbunden pentagon. Det som tolkats vara anläggningens kyrka är dock en regelbunden rektangel, varför Gardberg senast (2005) spekulerat i huruvida det kunde röra sig om en feltolkning. Han återger därmed Hiekkanens åsikt från 1993 och 2003 att Rinne gjort en felbedömning angående kyrkans läge i helheten. Det som Rinne tolkat vara kapitel-salen, kunde ha utgjort kyrkan. I så fall skulle konventsbyggnaderna ha varit belägna väster om kyrkan.

Konventet i Viborg

Av dominikanerkonventet, som grundades i Viborg 1392, återstår i denna dag ruinen av klosterkyrkan, som brann 1989. Byggnaden hade dock tjänat andra syften under senare delen av 1900-talet, som bl.a. fabriksbyggnad. Arkeologins historia i Viborg har senast behandlats av **Mervi Suhonen** (2005) och konventets forskningshistoria har i korthet formats av Hiekkanen (1993).

I Viborg fanns både dominikanerna och franciskanerna närvarande. Betydligt färre historiska källor finns bevarade från konventet i Viborg har Sal-

På exkursion
med SKAS i
Viborg –
gruppen samlad
utanför det forna
dominikaner-
konventets kyrka
som numera är
en ruin. Foto: Eva
Ahl 2005.

Dominikanerkonventets kyrka i Viborg återstår ovan mark. Kyrkan var en luthersk kyrka, som under sovjettiden byggdes om till fabrik. Byggnaden brann år 1989 och har tillsvidare inte restaurerats. Foto: Eva Ahl 2005.

minen konstaterat (2003). Det är känt att dominikanerkonventet i Viborg eldhärjades under stadsbranden år 1477 och brann ånyo år 1490. På 1500-talet drog konventets egendom in av kronan, som använde byggnaderna som magasin. En ny brand förstörde kanske slutligen konventet år 1575 anser Hiekkanen (1993). Någon gång efter detta torde kyrkan ha gjorts till luthersk kyrka. Den fungerade också som domkyrka 1710–1799 p.g.a. att domkyrkan förstörts under kriget. Kyrkan byggdes om på 1820–1830-talet, men bombades svårt under Vinterkriget.

Under 1940-talet undersöktes området och Hiekkanen (2007) anser att det på södra sidan eventuellt funnits bebyggelse. Kyrkan torde ha helgats till Jungfru Maria och alla änglarna och började byggas 1481, efter branden. Området har inte undersökts eller analyserats desto utförligare.

S:ta Annas kloster?

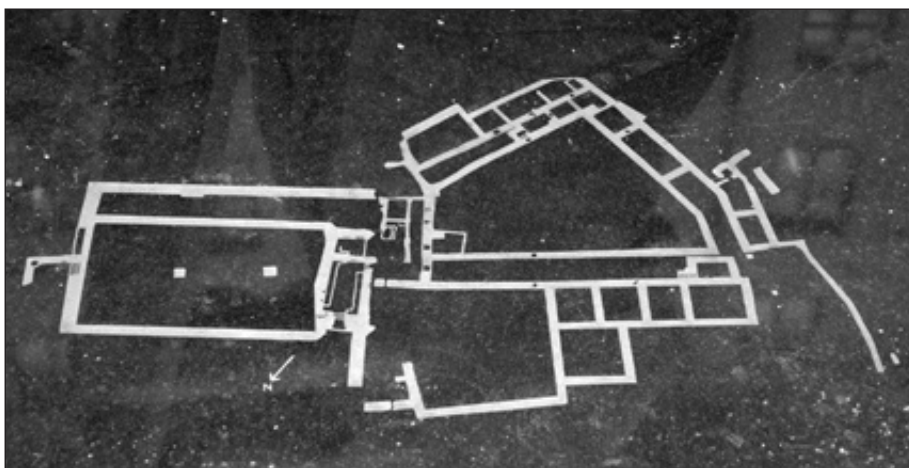
I samband med klosterforskningen har olika forskare diskuterat frågan huruvida det funnits ett s.k. S:ta Anna kloster i Åbo. Klostret kunde enligt några forskare ha varit beläget på Rettigs tomt och skulle möjligen ha varit ett nunnekloster ev. tillhörande dominikanorden. Hiekkanen (1993 och 2003) har i korthet redogjort för frågans forskningshistoria. Han har konstaterat att **H. G. Porthan** redan

framförde tankar kring möjligheten att ett nunnekloster helgats till S:ta Anna legat i Åbo. Senare 1900-talsforskare, som bl.a. **J. W. Ruuth**, understödde också tanken och Juhani Rinne underskrev även antagandet på basis av några källor från 1400-talet, som nämner donationer till S:ta Annas kloster. Det finns dock alternativa tolkningar av samma källhänvisningar. Hiekkanen ser däremot att missuppfattningen att det på Rettigs tomt skulle ha legat ett dominikanerkloster för nunnor skulle härstamma från Juhani Rinne. I en av källorna nämns dominikanerkyrkan nämns ett kapell helgats till S:ta Anna. K. G. Leinberg (1890) ansåg detta vara en liten, men anspråkslös kyrka.

Jenny Montin-Tallgren, som kände till Rinnes utgrävningar, tog tag i frågan kring kvinnoklostret år 1906, då hon bl.a. stöder sig på uppgifter från 1600-talet där man hänvisar till muntlig tradition. Detta hade lyfts fram i Puffens Kalender år 1869, som Montin-Tallgren citerar. Gällande byggnadslämningar som kunde tillhöra ett kloster hänvisar hon bl.a. till **Fredrika Tengströms** (Runeberg) anteckningar samt andra källor från 1800-talet gällande arkeologiska iakttagelser på Klosteråtgatan. Montin-Tallgren kommenterar även diskussionen om ev. underjordiska gångar från Korois till staden, från klostret vidare etc. Liknande berättelser finns även anknutna till Viborg (liksom till andra platser överlag, t.ex. Tjusterby m.fl. medeltida gårdar).

Sanna Jokela har senast skrivit om Juhani Rinnes tolkning av frågan kring nunneklostret (2005). Rinne anser i sitt verk om Åbo domkyrka publicerat år 1952 att de gravar han inspekterade år 1905 i en utgrävning ledd av arkitekt **Alex. Nyström** vid Östra Strandgatan 6, skulle ha tillhört kvinnor. Därför skulle det väl ha kunnat legat ett kvinnokloster där, ty också några källor nämnde det, ansåg Rinne. De här skeletten går dock inte att spåra idag, har Jokela påpekat (2005), så hela argumentet förblir därmed oklart.

År 1986 anser **Aki Pihlman** att det ev. kunde ha funnits ett nunnekloster här (som grundats i Korois), men Hiekkanen (1993, 2003 och 2007) anser alltså att det högst troligen rört sig om ett Annakapell, som varit en sidobyggnad till kyrkan. Biskoparna planerade dock troligen att grunda ett nunnekloster i Reso anser Hiekkanen, men inga arkeologiska bevis för ett kloster helgats till S:ta Anna finns alltså att påträffa i Åbo.

Konventet i Åbo, i monumentet av Kimmo Ojaniemi.

Hiekkanen anser som sagt att det mer sannolikt att det rör sig om ett kapell i anknytning till dominikanerkyrkan: ”Kappelilla ei ollut mitään tekemistä sen hankkeen kanssa, jonka tarkoituksena oli muodostaa Turkuun tai luultavammin sen naapuripitäjään Raisioon dominikaaninen naisluostari. Tätä varten hankittiin varoja 1400-luvun alun vuosikymmeninä, mutta lopulta hanke kariutui syntyäkseen uudessa muodossa Naantalin birgittalaisluostarina” (Hiekkanen 2007: 182f).

Spår av dominikanerna i dag?

Dominikanerorden återvände till Finland år 1950 och centret Studium Catholicum startade i Helsingfors. **Kimmo Ojaniemi**s monument över dominikanerna i Åbo restes den 7 oktober 2005. Försäkringsbolaget Veritas deltog i finansieringen av verket ”Dominikanerna i Åbo”, vilket kanske även kan anas i titeln på det senast utkomna verket om bröderna av C. J. Gardberg: *Veritas – Sanningen!* (2005). Minnesmärket donerades till Åbo stad och bl.a. ärkebiskop **John Wikström** samt dominikanerbrödernas fader **Antoine Lévy** deltog i öppningsceremonin med tal.

De senaste utgrävningarna i området kring dominikanerklostret i Åbo gjordes därför före monumentbygget i juni 2005, då arkeolog **Jukka Sipilä** undersökte området. Utgrävningen omfattade endast det djup monumentets sockel krävde, varför man främst fann konstruktioner och fynd som daterades till 1500-1700-tal. Troligen påträffades även klostrets murar i det understa lagret, anser Sipilä (se: http://www.ojaniemi.com/dom/kuvapaivakirja/Arkeologiset_tutkimukset/indexArke.shtml, läst 23.9.2007).

En hel del står kanske ännu att utforska kring konventsanläggningarna såväl i Viborg som i Åbo.

Källor i urval:

Internet:

Ojaniemi, Kimmo: Dominikaanit Turussa, <http://www.ojaniemi.com/dom/>, läst 23.9.2007.

Parkkinen, Jukka: ”Kun dominikaanit Turkuun tulivat”, http://www.parkkinen.org/pyha_olavi.html, läst 22.9.2007. (Allmänt om dominikanerna i Åbo.)

Piippo, Mikko: ”Kerjäläisveljestöjen saapuminen Itämerelle”. Historiallisia papereita 7. Historiallinen yhdistys, <http://www.helsinki.fi/hum/hist/yhd/julk/reval00/mikko.html>, läst 23.9.2007.

Sipilä, Jarkko: ”Muistomerkin paikalla tehdyt arkeologiset tutkimukset.” (Kimmo Ojaniemen kotisivuilla julkaistu kertomus), http://www.ojaniemi.com/dom/kuvapaivakirja/Arkeologiset_tutkimukset/indexArke.shtml, läst 23.9.2007.

Turun kaupunki / Ang. minnesmärket: <http://www.turku.fi/Public/default.aspx?contentid=14048&nodeid=23>, läst 23.9.2007.

Tryckta källor:

Appelgren, Hjalmar 1902: ”Det underjordiska Åbo”. Finskt Museum 1901. Helsingfors: SMY.

Aston, Michael 2000: *Interpreting the Landscape*. Routledge.

Bond, James 2004: *Monastic Landscapes*. Stroud.

Brusila, Heljä 2001: ”Pyhän Olavin dominikaaniluostarin raunioista”, Kaskenlinna. Asunto Oy Kaskenlinnan rakennushistoria ja Pyhän Olavin luostarin rauniot. Turun maakuntamuseo – Julkaisuja 1 (tilsammans med Helena Soiri-Snellman). Saarijärvi: Turun maakuntamuseo.

Gardberg, C. J. 2005: *Veritas – Sanningen! Dominikanerna i Åbo under medeltiden*. Helsingfors: Schildts.

Hanska, Jussi 2003: ””Kansallisromantiikasta” Euroopan Unioniin – suomalais-ta dominikaanihistoriografiaa”, Dominikaanit Suomessa ja Itämeren alueella keskiajalla. Turun maakuntamuseo. Raportteja 18. Saarijärvi: Turun maakuntamuseo.

Heikkilä, Tuomas & Lehmijoki-Gardner, Maiju 2004: *Keskiajan kirkko. Uskonelämän muotoja läntisessä kristikunnassa*. Tietolipas 185. Helsinki: SKS.

Hiekkanen, Markus 1993: ”De finska klostren under medeltiden. Arkeologiskt och byggnadshistoriskt perspektiv”, *Kirkearkaeologi i Norden*. Hikuin 20. Högberg.

Hiekkanen, Markus 2007: *Suomen keskiajan kivikirkot*. Helsinki: SKS.

Hiekkanen, Markus 2003: ”Turun Pyhän Olavin konventti ja sen rakennusmuistot”, Dominikaanit Suomessa ja Itämeren alueella keskiajalla. Turun maakuntamuseo. Raportteja 18. Saarijärvi: Turun maakuntamuseo.

Jokela, Sanna 2005: ”Juhani Rinne ja kadonneiden luurankojen arvoitus”, SKAS 3/2007. Toim. Georg Haggrén. Turun yliopisto.

Leinberg, K. G. 1890: *De finska klostrens historia*. Skrifter utgivna af Svenska litteratursällskapet i Finland XIV. Helsingfors: SLS.

Montin-Tallgren, Jenny 1907: ”Hvar låg Åbo dominikanerkloster?” Finskt Museum 1906. Helsingfors: SMY.

Pihlman, Aki & Kostet, Juhani 1986: Åbo (fi. Turku). Medeltidsstaden 3. Åbo: Åbo landskapsmuseum.

Rinne, Juhani 1908: *P. Olavin luostari*. Helsinki: Yrjö Weilin.

Rinne, Juhani 1928: ”Pyhän Olavin luostari Turussa.” Suomen Museo 1928. Helsinki: SMY.

Salminen, Tapio 2003: ”Dominikaanit Tallinnassa, Viipurissa ja Turussa”, Dominikaanit Suomessa ja Itämeren alueella keskiajalla. Turun maakuntamuseo. Raportteja 18. Saarijärvi: Turun maakuntamuseo.

Suhonen, Mervi 2005: ”Arkkitehti arkeologina. Viipurin muinaismuistot asemakaava-arkkitehti Otto-Iivari Merurmanin valvonnassa 1927–37.” Mustaa valkoisella. Ystäväkirja arkeologian lehtori Kristiina Korkeakoski-Väisäselle. Toim. Visa Immonen & Miikka Haimila. Vantaa: Turun yliopisto, arkeologia.

Kalannin kirkon kirkkomuseossa säilytettävä keskiaikainen lukko, joka paljastui ovipuomista vuonna 1884 poistetuksi lukkolaitteeksi.

Historiaa ja havaintoja

Kokemuksia kirkollisen esineistön inventoinnista Kalannissa

Lauri Viinikkala

Kalannin kirkko on säilyttänyt keskiaikaisen asunsa melko hyvin, joskin siihen aikojen saatossa on tullut tehdyksi erinäisiä muutoksia. Esimerkiksi 1800-luvun kansallis- ja keskiaikaromantiikan tiimellyksessä muurattiin länsi- ja eteläovien uusgoottilaiset tiiliportaalit vuonna 1884. Hieman aikaisemmin, vuonna 1824, kirkon kattoa oli puhtaasti taloudellisista syistä madallettu lähes viidellä metrillä, korkeamman katon ylläpito kun olisi vaatinut enemmän tervaa ja paanuja. Samana vuonna kirkon tornin pohjoispuolelle oli rakennettu myös pieni luuhuone. Jo 1700-luvulla kirkko oli joutunut muutostöiden kohteeksi, tällöin oli runkokuoneen seiniin nimittäin puhkaistu lisää ikkuna-aukkoja aikakauden valoisuutta korostavien ihanteiden mukaisesti.

Yleisesti ottaen kirkon alkuperäisestä keskiaikaisesta hahmosta saa kuitenkin

Sain tänä kesänä tehtäväkseni kirkollisen esineistön inventoinnin Kalannin seurakunnassa. Samalla tarjoutui loistava tilaisuus tutustua esineistön lisäksi perusteellisesti myös itse keskiaikaiseen kirkkorakennukseen ja sen vaiheisiin.

Kokemus oli todella mieluista, varsinkin kun itse esineistön inventoinnin yhteydessä tulin tehneeksi joitakin uusia, vaikka vähäpätöisiä huomioita kirkossa olevasta esineistöstä.

vielä varsin hyvän kuvan. Niinpä se onkin tarjonnut erinomaista materiaalia tutkijoille, jotka ovat halunneet lähteä kirkon ikää selvittämään. Perinteisesti on katsottu kirkon tulleen rakennetuksi monessa osassa, joista vanhin, eli sakaristo, olisi peräisin 1200-luvulta. Runkokuone taas olisi valmistunut 1300-luvun lopulla, torni ja kolmilaivainen holvaus puolestaan vasta sataa vuotta myöhemmin, 1400-luvun loppupuolella. Uudemmissa tutkimuksissaan **Markus Hiekkänen** kuitenkin on tullut siihen tulokseen, että

kirkko kokonaisuudessaan valmistui vuosien 1430 ja 1450 välisenä aikana. Holvit kuitenkin ovat 1470-luvulta, kuten aikaisemminkin oli oletettu. Hiekkänen myöntää sakariston olevan muuta rakennusta vanhempi, mutta toteaa että ikäero saattaa olla niinkin lyhyt kuin vain yksi vuosi.

Kuuluisimmaksi Kalannin kirkko kuitenkin lienee tullut kalkkimaalauksistaan, joista osa lienee jo kirkon valmistumisen ajoilta, holvimaalaukset taas vuodelta 1471.

Tosiasiassa maalausten historia on huomattavasti vaiherikkaampi kuin tavalliselle kirkossa käyvälle turistille yleensä kerrotaan. Alkuperäiset maalaukset päätettiin 1700-luvulla kalkita näkymättömiin, ne kun eivät sopineet ajan käsityksiin kauniista kirkkotilasta. 1880-luvulla kirkon kunnostustöiden yhteydessä maalaukset kuitenkin tulivat uudestaan esille. Tällöin päätettiin, että niiden katse-
lusta on toki jälkipolvienkin päästävä nauttimaan, joten ne päätettiin restauroida. Mitä tämä puolestaan tarkoitti, selvisi minulle kun näin vanhoja valokuvia kirkkotilasta. Aloin hämmästellä sitä, etteivät maalausten yksityiskohdat ennen 1960-luvun puoliväliä otetuissa valokuviissa lainkaan vastanneet sitä, mitä itse kirkon seinillä pystyin näkemään.

Tosiasiassa vuoden 1884 jälkeen kirkon seinillä ihailtavissa olleet maalaukset olivat pääosin kaikkea muuta kuin keskiaikaisia. Alkuperäiset maalaukset oli tyydytty piirtämään paperille siinä määrin, kuin niistä oli saatu selvää, minkä jälkeen ne oli uudelleen peitetty laastilla. Tämän laasti- ja kalkkipinnan päälle oli sitten tehty piirroksia vastaavat maalaukset, joissa mielikuvitus oli jatkanut sieltä, missä alkuperäistä maalaus pintaa ei ollut löydetty. Mielenkiintoista on myös se, että kirkon asehuoneessa olleet, paholaisen töitä esittävät maalaukset oli pää-

tetty kirkkotilaan sopimattomina jättää kokonaan kalkin peittoon. Vasta vuosien 1965-68 kunnostustöiden yhteydessä alkuperäisistä maalauksista otettiin esille se, mitä niistä vielä oli jäljellä.

1880-luvun restauroinnin yhteydessä oli auttamattomasti tuhottu osia maalauksista, osa taas oli menetetty jo aiemmin, joten niiden palauttaminen alkuperäiseen loistonsa ei enää ollut mahdollista. Maalausten huonon kunnon vuoksi tarttuivat konservattorit 1960-luvullakin itse pensseliin mutta tällä kertaa huomattavasti varovaisemmin, jolloin pääosan esittäminen jäi alkuperäisille maalauksille, joita uudella maalilla vain yritettiin saada paremmin esille.

Tämänkaltaiset tiedot kirkon historiasta tarttuivat minuun väkisinkin vietäessäni kesäni kirkon esineistön inventoinnin parissa. Työhön kuului esineiden valokuvauksen, mittauksen ja tietojen seurakunnan esinetietokantaan luetteloinnin ohella myös esineistön taustojen selvittelyä ja tutkimusta. Kirkon ja seurakunnan historia tuli minulle suhteellisen tutuksi. Toisaalta olin iloinen ja toisaalta myös hieman pettynyt siihen, että esineistön vaiheet oli jo ennestään selvitetty melko tarkoin - vaikka se oli ymmärrettävää, olihan kyseessä sentään yksi merkittävimmistä keskiaikaisista kirkoistamme. Niinpä ei kaltaiselleni opiskelijalle ollut

enää paljoakaan muuta tehtävää kuin vain jo tiedettyjen asioiden kirjaaminen ylös. Kuitenkin oli joitakin pikkuseikkoja jäänyt vielä minunkin löydettäväkseni.

Ovipuomi ja lukko

Eräs mielenkiintoisimmista havainnoistani liittyi kirkon keskiaikaiseen ovipuomiin, joka on ainoa Suomessa säilynyt lajinsa edustaja. Keskellä ovipuomia näkyy kolo, josta on poistettu vanha lukkolaite. Tässä kolossa kerrotaan olleen rautaisen lukkolaitteen, jonka **Emil Nervander** olisi vuonna 1884 restaurointitöitä johtaessaan irroituttanut ja joka tämän jälkeen olisi kadonnut jäljettömiin. Ovipuomi puolestaan muurattiin seinän sisään ja otettiin esille vasta 1960-luvulla. 1990-luvun alussa laaditusta

Kalannin kirkon tornissa sijaitsee kirkkomuseo. Sen pääluettelosta huomasin, että luetteloinnista vastannut **Tutta Palin** oli erään kirkkomuseossa säilytettävän keskiaikaisen lukon kohdalle kirjoittanut, että se sopi ovipuomissa olevaan koloon. Uteliaana ihmisenä minun oli pakko ottaa selvää siitä, pitikö väite paikkansa. Tällöin tulin havainneeksi, että jopa lukon koristekiemuroille oli ovipuomin kolossa omat paikkansa, mikä osoittaa, että kyseinen lukkolaite ehdottomasti on se, joka puomista on poistettu.

Merkilliseksi asian kuitenkin tekee se, että tarinan mukaan lukkolaitteesta olisi ollut goottilaisin kirjaimin kirjoitettu vuosiluku 1320, minkä 1866 syntynyt, 1920- ja 30-luvuilla suntiona toiminut **Juho Aalto** myöhemmin oli vakuuttanut todeksi. Tämän perusteella lukon on arveltu kuuluneen paikalla aiemmin sijainneeseen puukirkkoon, varsinkin kun dendrokronologinen ajoitus osoitti puomiin käytetyn puun kasvaneen vielä 1390-luvulla. Museossa olevassa lukossa ei kuitenkaan ole mitään, mikä edes josakin määrin viittaisi vuosilukuun tai ylipäänsä minkäänlaisiin merkintöihin. Aalto on lukon poistamisen aikoihin ollut vain 18-vuotias, ja suntioksi hän on tullut vasta neljäkymmentä vuotta myöhemmin, joten tämä saattaa hänen vakuutuksensa melko epäilyttävään valoon.

Lukon rakenteesta käy ilmi, että siihen on kuulunut erillinen haka, joka on mahdollisesti ollut kiinnitettyä kirkon alkuperäiseen oveen. Saattaa olla, että vuosiluku on ollut tässä sittemmin kadonneessa haassa. Tämä vaikuttaa melko epätodennäköiseltä, haka kun lienee ollut malliltaan pitkä, mutta varsin ohut.

Ainoa Suomessa säilynyt keskiaikainen kirkon ovipuomi, josta saatu dendrokronologinen ajoitus kertoo puun kasvaneen vielä 1390-luvulla ja tulleen kaadetuksi puomin materiaaliksi jossakin vaiheessa tämän jälkeen.

*Ilmeisesti Pyhää Marttia
esittävälle, sittemmin
kadonneelle veistokselle kuulunut
ratsu Kalannin kirkkomuseossa.*

Kirkkomuseon perustamisen aikoihin 1930-luvulla uskottiin erään erillisen metallinkappaleen kuuluvan lukkoon, mutta 1990 tämä metalliesine poistettiin museosta, eikä se mitenkään sovi lukkoon. Näyttääkin siis loppujen lopuksi siltä, että kertomus vuosiluvusta on perätön.

Huvittavinta asiassa oli se, että kaikki tieto asiasta oli jo olemassa seurakunnassa, mutta kukaan ei ollut ryhtynyt yhdistelemään eri tietolähteitä kokonaisuuden hahmottamiseksi edes silloin kun museon lukkolaitteen ja puomin yhteys oli selvinyt.

Kenen hevonen?

Toinen pikkuruinen havainto, jonka tulin tehneeksi, liittyi kirkkomuseossa säilytettävän keskiaikaiseen hevosveistokseen. Veistoksen uskotaan kuuluneen Pyhää Yrjöä esittävään veistosryhmään, joka muilta osiltaan olisi kadonnut. Tämä vaikutti hivenen erikoiselta, kirkossa kun jo ennestään oli toinenkin Pyhää Yrjöä esittävä veistosryhmä. Tietenkään ei saman aiheen esiintyminen kahteen kertaan saman kirkon veistosten joukossa olisi ollut mitenkään erikoista, onhan Kalannissakin esimerkiksi kaksi Pyhää Laurentiusta.

Sattumalta tulin löytäneeksi eräästä vanhasta kirstusta 1930-luvulla laaditut kirkkomuseon alkuperäiset, pahviset esinekyltit, joista eräs kertoi varmana tietona irrallisen hevosen kuuluneen Pyhää Marttia esittäneelle, sittemmin kadonneelle, veistokselle. Tietenkään tämä ei millään muotoa osoita hevosen todella olleen Pyhän Martin ratsu, mutta kuitenkin sen, että vielä 30-luvulla sitä sellaisena pidettiin, mahdollisesti perimätiedon valossa. Olettamus toisesta Pyhää Yrjöä esittävästä ryhmästä sen sijaan näyttää syntyneen pelkkien arvailujen varassa 1990-luvulla.

Pateeni ilman leimoja

Vielä on mainittava yksi esine, jonka historia jäi arvoitukseksi. Kirkon ehtoollisvälineisiin kuuluvasta pateenista kerrotaan, että se saattaa olla keskiaikainen. Pateenissa ei kuitenkaan ole säilynyt minkäänlaisia leimoja tai merkintöjä

lukuun ottamatta tikkukirjaimin pohjaan kaiverrettua tekstiä ”pateeni”. Myöskään vanhat kalustoluettelot eivät tuo asiaan lisää valaistusta, sillä niiden maininnat kulloinkin kirkon kalustoon kuuluneista pateeneista ovat varsin ylimalkaisia. Luetteloissa ei toisaalta mikään puhu keskiaikaisuutta vastaanakaan. Toivoa sopii, että joskus tämäkin asia tulee selviämään.

Kaiken kaikkiaan inventointikokemus oli mieluisa ja myös opettava, vaikka edellisenä kesänä olikin suorittanut vastaavan työn Uudenkaupungin seurakunnassa. Tuolloin oli tietokantaan kertynyt viitisensataa tietuetta, kun taas nyt selvisin vain reilulla parillasadalla. Kalannissa inventoinnin aikaperspektiivi kuitenkin osaltani ensimmäisen kerran laajeni keskiajalle saakka.

Vaikka aikakausi alkuperäisen lähdemateriaalin puutteessa jääkin melko etäiseksi, oli yli puolen vuosituhannen ikäisten esineiden parissa viettämäni aika kuitenkin omiaan kertomaan edes jotakin tuon ajan ihmisten elämästä. Jo pelkkä esineiden näkeminenkin nimittäin opettaa paljon enemmän kuin kirjoista koskaan on mahdollista oppia.

Uudemman ajan osalta esineisiin liittyvät varsin kattavat taustatiedot auttoivat muodostamaan melko selkeänkin kuvan ajan oloista. Samalla oppii ymmärtämään, että vaatimattomaltakin vaikuttavalla esineellä voi olla suuri tarina kerrottavanaan.

Lähteet ja kirjallisuutta

Kalannin seurakunnan arkisto

Ekko, P.O. Museoluettelo
Palin, Tutta. 1991. Kalannin kirkkomuseon pääluettelo.
Palin, Tutta. 1991. Kalannin kirkkomuseo

Kirjallisuus

Ekholm, P.O. 1934. Uudenkirkon T. I. Kirkkomuistoja I. Uusikaupunki.
Ekko, P.O. 1935. Uudenkirkon T. I. Kirkkomuistoja II. Uusikaupunki.
Ekko, P.O. 1938. Kalannin Kirkkomuistoja III. Uusikaupunki.
Ekko, P.O. 1938. Kalannin Kirkkomuistoja IV. Uusikaupunki.
Hiekkanen, Markus 2003. Suomen kirkot keskiajalla. Helsinki
Hiekkanen, Markus 2007. Suomen keskiajan kirkot. Helsinki
Nallinmaa-Luoto, Terhi ja Alifrosti, Kari 1999. Kalannin historia. Uusikaupunki.
Nordman, Carl Axel 1964. Medeltida skulptur i Finland. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 62. Helsinki.
Riskä, Tove 1959. Vehmaan rovastikunta. Suomen kirkot 1, Turun arkkihiippakunta. Helsinki.
Tuominen, Leila K. ja Salonen, Jukka 1999. Kalannin kirkko I. Uusikaupunki.
Tuominen, Leila K. ja Salonen, Jukka 2000. Kalannin kirkko II. Uusikaupunki.

Ropan Raulankallion palmikko

Sirkku Pihlman ja Unto Sjölund

Elokuussa 1994 artikkelin kirjoittajat kävivät Laitilan Untamalan Ropan alueen pronssikautisilla hiidenkiukailla, muilla erikoisilla kivirakennelmilla ja Unton lapsuudenkodissa siinä lähellä. Seudut ovat Untolle siis tuttuja lapsuudesta lähtien.

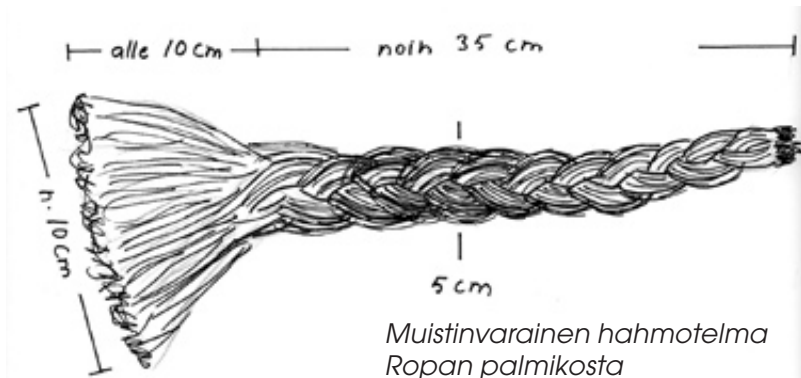
Laitilassa Ropan lähikalliot olivat poikien leikkipaikkoina. Niitä tunnettiin kivikasoja, joista vanhemmat ihmiset osasivat kertoa löytyvän jotain muinaista.

Unton hypoteesin mukaan hiidenkiukaitten keskiosien systemaattinen penkominen oli alkanut 1800-luvulla sen jälkeen, kun Suomen Muinaismuistoyhdistys oli perustettu ja tieto röykkiöiden luonteesta alkoi levitä. Eivät röykkiöillä enää kuitenkaan muut käyneet kuin pojankoltiaiset, jotka kääntelivät ja käsitelivät kasojen kiviä. Oman aikansa Ropan pojista Unto lienee ollut kiinnostunein röykkiöistä ja tarkoin havaintojen tekijä niistä.

Oli sodanjälkeinen aika ja Unto noin 12-vuotias, kun hän kavereineen kävi Raulankalliolla, jonka laella oli hiidenkiuas. Muistikuva rauniosta on vieläkin selkeä. Se oli säännöllisesti rakennettu, 5 tai 6 metriä pitkä, hiukan pituuttaan kaapeampi, muodoltaan soikea. Röykkiössä oli jokunen kivikerros päällekkäin, mutta korkeudeltaan se jäi alle metriin, noin 60 - 70 senttiin.

Röykkiön keskiosassa, ehkä sentään vähän idänpuoleisessa päässä, oli aikaisemmin kaivettu alle 1 m:n levyinen kuoppa. Kuopan reunassa, noin 20 cm kalliota ylempänä oli noin 15 cm paksu kivilaa, jonka alla oli onkalo. Onkaloon Unto työnsi uteliaisuuttaan kätensä, niin pitkälle kuin sai, koko kyynärvarren.

Kiven alla tuntui jotain erilaista, jonka hän veti ulos. Se oli selvästi hiuksista tehty palmikko, joka oli päistään mustunut ja kovettunut. Poika vei palmikon kotiin, josta vanhempi veli haukkui hänet pahanpäiväisesti. Palmikko ripustettiin

puunoksalle tai aidanseipäaseen, mistä se nopeasti hävisi jäljettömiin. Unto epäilee kyseisen veljensä sen hävittäneen.

Unto ei ollut käynyt röykkiöllä tapausten jälkeen ennen kuin tuolloin 1994. Visiitti liittyi meneillään olevaan Turun maakuntamuseon suorittamaan Laitilan arkeologiseen inventointiin. Unto toimi Sirkun paikallisosapana. Röykkiö ei ollut vanhastaan museoviranomaisten tiedossa.

Paikalla käydessämme röykkiö oli purettu keskeltä kalliota myöten ja kivet levitetty ympärille kehäksi, mikä ihmetytti Untoa. Tuolloin hän kertoi palmikosta.

Kertomus ei päätnyt inventointiraporttiin, mutta muistui Sirkun mieleen kuluvana vuonna, kun **Timo Muhonen** teki Turun yliopistoon arkeologian gradua uhriröykkiöiden problematiikasta. Tuli mieleen, olisiko pronssikautiseen hiidenkiukaaseen joskus paljon myöhemmin voitu uhrata palmikko. Hiuksiinhan liittyy tavattomasti kansanuskomuksia. Unton muistikuvan mukaan palmikko ei kuitenkaan ollut tyvestä poikki leikattu vaan vaikutti siltä, kuin kyseessä olisivat olleet hiukset päänahkaa myöten, päänahkaakin kovettumana jäljellä. Hakematta tuli mieleen, että palmikon kantajankin olisi pitänyt löytyä röykkiöstä – rikoksen uhriko?

Unto ei ollut kuullut yli viiteenkymmenen vuoteen kenenkään muuten mainitsevan palmikkoa, kunnes 2003 kuuli **Kirsti Elosen** puhuvan siitä Untamalan arkeologiakeskuksessa **Marja Sipilän** kanssa. Tarina oli erilainen kuin hänen oma muistikuvansa, ja se jäi vaivaamaan. Tasan kolmetoista vuotta Ropan Raulankalliolla käyntinsä jälkeen Unto ja Sirkku

tarttuivat muistoihin.

Tehtiin haastattelukierros. Palmikon löytymisestä kysyttiin Unton vanhemmilta sisaruksilta sekä ropalaiselta **Aino Eloselta**, jolta Kirsti-tytär oli asiasta kuullut. Tarkentuisiko, monipuolistuisiko muistikuva tapahtuneesta? Löytyisikö palmikon röykkiössä ololle mitään selitystä tai selityksen yritystä?

Jäljityspäivästä tuli matka erilaisiin muistikuviin, jotka kuitenkin olivat sovitettavissa yhteen.

Kaksi löytäjää

Aino Elonen kertoi serkkunsa **Eilon** löytäneen palmikon röykkiöstä 1941. Poika oli pelästynyt pahanpäiväisesti ja pannut hiukset takaisin samaan paikkaan. Pohdimme, olisiko sama palmikko löytynyt kahteen kertaan, välissä noin kuusi vuotta, vai olisiko Eilo ollut mukana kun palmikko löytyi sotien jälkeen, kai 1947. Eilo liikkui nimittäin kesäisin samoissa porukoissa Sjölundin nuorten kanssa.

Unto on yhden löytämiskerran kannalla. Muut asiasta puhuneet pitivät aivan uskottavana, että palmikko olisi voinut löytyä kahdesti kivenonkalosta, jonne käsi halukkaasti etsiytyi.

Erilaisia reaktioita

Aino Elonen: Ja sit (Eilo) sai kauhjan peljästyksen ko siältä tul palmikko vastaa. Ja hän oli semne poikanen ja hän tuli joku pelko sit ja ihan valkosen kotti tul. Hän pisti sen takas sinne, misä se olik. Mä muistan vaan, ko Eilo tuli suaraan tost pellon yli.

Sirkku: Hän tuli kotti sit ja kerto, et hän oli löytäny tällasen. Mitä sit tapahtu?

Aino: No meiän pappa sanos, et sem-

most puhet on ollu, et siäl on jotta semmost muinasmeininkii. Hän (Eilo) on varmaan siin miäles, et hän löytää siält jotta. Mut sit tulki semmone peljästys et hän rupes kammoma et mitä siält tule.

Paavo Sjölund: Joo, minä olin sitä löytämässä. Mää en muista, kuinka monta meitä siellä oli, mut mä olin joukossa, ja Unto oli mukana. Mut olik niit mui-ta sitte? Siäl vaan muuten käänneltiin niitä kiviä, niin kuin on tapana, pojankoltiaat kääntelee. Jonkun kiven alta se löyty sitte. Eihän me sitä oikeen käsitetty, mikä se on, eikä ryhdytty tarkkaan talteen otamaan. Pantiin se jonnekin puunoksalle riippumaan. Ja kerrottiin sille meiän vanhimmalle veljelle. Hän tuli katsomaan ja se oli häipynyt sitte. Ei ollu sellast järkee, et se olis pitänyt vaikka panna takasin kiven alle.

Sirkku: Mitä te ajattelitte, kun se löyty?

Paavo: En muista, kyllä kai sitä kuviteltiin, olihan niistä paljon puhetta, että ne on jotakin hautapaikkoja. Et se vois joku semmonen olla... Siit puhuttiin, mut ei sitä pidetty sen erikoisempana.

Marjatta Sjölund: Kyl määkin muista, et meil oli siit kovasti puhetta, ettei semmost saa puhella missään.

Paavo: Nii, siit puhuttiin, et sinne ryntäävät kaivamaan sit kaik jos.

Marjatta: Ja sit se, et ei sitä olis saanu ottaa siält.

Unto: Ei se mikkään ihme ollu, ettei siit mitään jälkeenpäin puhuttu, ku Veli kiros ku ukkonen, ettei siit saa sanoo sanaa-ka.

Paavo: Kuitenki se oli niin selvästi erikoinen, ettei kukaan meistä sanonu, et eihän toi mikään ole. Se oli tunnistettavissa. Ei sitä siihen aikaan ymmärretty, et pitäis talteen ottaa.

Sirkku: Ei sitä nytkään ymmärrettäis. Eikä se välttämättä ollu niin sanottu muinaismuisto.

Paavo: Mut jos meistä joku nyt sellasen löytäis, ni ei sitä jätettäis sinne.

Ihmettely jatkuu

Sirkku: Tukka on kyllä aika hyvin säilyvää, mut jos siäl olis ollu koko ruumis, niin kyl siält olis pitänyt jotain luuta esiin tulla. Kun se on kerran ihan avattu se röykkiö. Se on senkin takii kiinnostava, et mil taval näit röykkiöi on myähemmin käytetty. Et miten paikkakuntalaiset on suhtautunu niihin myähemmin. Miten niit on käytetty, leikkeihin ja niin, et niis on tehty vaikka jotain riitiei.

Paavo: Ei ainakan siäl Ropan seudulla ollu. Ainaki mitä minä muistan, ni ainoastaan tällaset nuaret koltiaiset on käyny kattomassa.

Unto: Ja mää nyt kuvittelisin, kun mää olen tutkinu näit Ropaa koskevii kirjotelmii, ni ei Ropan aluelt ol yhtään ihmist viimisen parinsadan vuoden ajalt hukkaan menny.

Sirkku: Nii, ettei tämmöst tarinaaka voi kertoa. Mut se on käsittämätönt, mist semmonen voi tulla.

Paavo: Se on täysin selittämätön.

Palmikon ja Raulankallion röykkiön yhteenkuuluminen varmistui kaikilta kertojilta. Yksityiskohtaisimmat mielikuvat koko tapahtumasta on Vakka-Suomen muinaisuutta kartoittavalla Untolla, jonka mieltä asia on monesti vaivannut. Palmikon röykkiöön joutumiselle ei keksitty tyydyttäviä selityksiä. Ainoa selitys on oheinen Unton shamaanitarina. Mutta löytymiseen liittyi pelkoja, (myöhempiä) syyllisyydentuntoja sekä ajatus siitä, että jos asiasta kerrotaan, menevät ihmiset penkomaan röykkiötä. Sitä ei toivottu, mutta jossain vaiheessa se kuitenkin tapahtui. Arkeologit löysivät röykkiön vasta, kun Unto talutti sellaisen paikalle.

Unto Sjölund: Raulankallion shamaani

Hautaraunio sijaitsee pronssikaudella saarena olleilla kallioilla, etelän puolella jo silloin olemassa olleen hyvin pitkän Ropan nummen tuntumassa. Raunio on yksittäinen, mutta Ihoden jokilaakson, silloisen merenlahden toisella puolen, on useita röykkiöitä. Rautakauden lopulla Raulankallio on ollut upottavien soiden ympäröimä suosaari.

Palmikko löytyi röykkiön paksuimmalta kohdalta aivan pohjalta. Sen päällä oli noin 60 – 70 senttimetrin vahvuinen kivikerros. Mitenkään rakentamisen jälkeen heittämällä tai eläinten kantamana se ei sinne oikein ole voinut joutua.

Kaikki viittaa siihen, että palmikko mahdollisine haltijoineen oli asetettu hiukan viettävälle kalliolle kivijonojen väliin ja päälle asetettu ensin noin neliömetrin suuruinen kivilaatta ja rakennettu sen jälkeen ”hauta” valmiiksi pienempiä kiviä käyttäen. Tällaiset röykkiöhaudat selitetään pronssikautisiksi, mutta niitä lienee tehty aivan kristillisiin hautaamistapoihin asti. Ehkä Raulankalliolle onkin haudattu vasta tuhat vuotta sitten joku luonnosta myrkyjä kerännyt ja niitä ylikäyttänyt shamaani.

Miten kauan kuivalla kallioilla isolta eläimiltä suojattu palmikko voisi säilyä? Luut eivät varmasti edes vuosia. Tuonkin röykkiön lähialueet ovat hirvien ja peurojen mielipaikkoja. Sarvipäät pudottavat joka vuosi myöhäissyksyllä sarvensa eikä niitä seuraavana keväänä enää löydy. Niitä ei silloin enää ole, hiiret ja myyrät pitävät niiden hävittämisestä huolen.

Olen joskus lukenut pitkään käytettyjen myrkkujen kerääntyvän ihmisillä hiuksiin. Jospa Raulankallion shamaanin hiukset olivat vuosien myrkkujen syömisen jäljiltä niin myrkyjäamien kyllästämät, etteivät luonnon puhtaanapitojärjestelmään kuuluvat hiiret, myyrät tai edes hajottajamikrobit niihin koskeneet.

Raulankallion
röykkiö
1994.
Turun
maamuseo/
Sirkku
Pihlman

Kalmistokiveys oli pintakerroksissa hyvin tiheä. Kuva Johanna Enqvist/Museovirasto

Laitilan Vainionmäen yleisökaivaus 2007

Museoviraston arkeologian osasto järjesti yhteistyössä Arkeologiakeskus Untamalan kanssa yleisökaivauksen 23.7. - 3.8.2007 Laitilan Vainionmäen kalmisto B:llä. Kalmisto sijaitsee Kodjälän koulun eteläpuolella kohoavan mäen korkeimmalla kohdalla, selvästi maastosta erottuvalla kumpareella. Sen laajuudeksi on arvioitu noin 500 - 600 neliometriä.

Vainionmäen kuuluisa merovingiaikainen kalmisto A sijaitsee kalmisto B:n luoteispuolella vain noin 70 metrin päässä. Vainionmäen asuinpaikka sijainnee kalmiston A länsipuolisella pellolla.

Neljännän kerran toteutetulle yleisökaivaukselle osallistui päivittäin yli kymmenen vapaaehtoista. Kaivamisen ohella yleisöllä oli mahdollisuus kuunnella Untamala-keskuksen hoitajan **Terhi Sini-salon**, Museoviraston suunnittelujohtajan **Marianne Schauman-Lönnqvistin** sekä arkeologian osaston johtajan **Leena Söyrinki-Harmon** luennot. Luentojen aiheet vaihtelivat Laitilan nähtävyyksistä rautakauden erikoiskysymyksiin kuten rengasmiekkaperinteeseen ja rautakauden lapsiin.

Tämän kesän kaivausalue avattiin vuoden

Tasavartinen solki ajoittunee 700-luvulle jKr. Kuva Johanna Enqvist/Museovirasto

Rullapäinen hevosenkenkäsolki ja ruodollinen veitsenterä in situ. Kuva Johanna Enqvist/Museovirasto

*Kartionmuotoinen solki.
Kuva Anna Lehtinen/
Museovirasto,
konservointilaitos*

2006 alueen 1 itäpuolelle. Tarkoituksena oli tutkia kalmiston keskiosaa, joka oletettavasti on myös kalmiston vanhin osa. Kaivausalue oli kooltaan 24 neliömetriä. Avattavaksi suunnitellulle alueelle oli kasattu runsaasti kiviä ympäröiviltä pelloilta. Ennen kaivausta kivet poistettiin koneellisesti. Myös alueella kasvanut mänty jouduttiin kaatamaan turvallisuussyistä. Kaivaus toteutettiin perinteisenä tasokaivauksena kivikerrosten määrätessä kaivauskerroksen paksuuden. Kalmiston itärajan selvittämiseksi avattiin kahden neliömetrin kokoinen alue kalmistokumppareen itäreunaan.

Ensimmäisessä dokumentointitasossa kiveys oli erittäin tiheä. Edellisvuosista poiketen kiveys ei kuitenkaan ollut yhtä tiheä alemmissä kerroksissa. Kalmiston keskiosan kerrokset olivat odotettua ohuempia eli pääsääntöisesti alle 40 cm paksuiset. Kalmistoa on kaivettu yhteensä noin 80 neliömetriä, mutta sen rakenteessa on nähtävissä eroja jo näinkin vähäisellä neliömäärällä.

Vähemmän löytöjä

Vuonna 2007 tutkittu alue poikkesi edellisistä myös löytöjen suhteen. Vuonna 2006 talteen saatiin erittäin runsaasti palanutta luuta, pahoin palaneiden ja sulaneiden korujen katkelmia sekä useita kymmeniä sulaneita lasimassahelmiä.

Tämän kesän tutkimuksista jäi tuntuksi, että löytöjä tuli merkittävästi vähemmän kuin vuonna 2006. Koska löytöjen luettelointi on vielä kesken, tarkkoja lukuja ei voida antaa. Erityisesti palanutta luuta tuntui löytyvän vähemmän. La-

sihelmiäkin löytyi vain muutama. Myös pronssikoruja näytti löytyvän harvemmin, mutta löytyneet esineet vaikuttivat kokonaisemmilta ja paremmin säilyneiltä kuin aiemmin löydetty. Rautalöytöjä saatiin talteen entistä enemmän. Mukana oli muutama ruodollisen veitsen terä, pieni ja sievä rautainen nuolenkärki, joka muistuttaa E-typin keihäänkärkeä, sekä useita paloja mahdollisesti miekan säilästä.

Yhä edelleenkin yksittäisiä hautauksia ei pystytty erottamaan kalmistosta, mutta melko pinnasta löydetty rullapäisen hevosenkenkäsoljen ja sen alla olleen ruodollisen veitsen yhdistelmä voisi viitata yksittäiseen hautaukseen, sillä löytöä ympäröivät punaiset hiekkakivet ja esineiden ympäriltä saatiin talteen poikkeuksellisen paljon palanutta luuta.

Vanhimmat typologisesti ajoitettavat esineet löytyivät kaivausalueen luoteis-

kulmasta. Pieni tasavartinen solki ajoittuu 700-luvun loppupuolelle. Sen läheltä löytyi myös merovingiaikaan tavallisesti ajoitetun ratassoljen katkelmia. Tappikoristeinen solki on ilmeisesti koristelu myös skandinaavisella eläinornamenttikalla.

Vuoden 2007 arvoituksellisin löytö on kupin muotoinen pronssiesine, joka on koristeltu pisteympyröin ja horisontaaliviivoin. Esine muistuttaa merovingiaikaisia keilanmuotoisia solkia, mutta arkeologisessa kirjallisuudessa ei ole kuvattu täsmälleen samanlaista esinettä.

Vaikka yksittäisiä hautauksia ei tämän tyyppisessä kalmistossa tavallisesti pystytty erottamaan, on kalmiston rakenteessa havaittavissa tiettyjä eroja. Erittäin tiheä kiveys näyttäisi keskittyvän kalmiston länsi- ja luoteisosaan. Löytöjen määrä näyttäisi korreloivan kiveyksen tiheyden kanssa siten, että tiheimmän kiveyksen alueella on eniten löytöjä. Havaintoja voidaan pitää kuitenkin vasta alustavina, sillä kalmistosta on kaivettu vasta noin viidennes. Yleisökaivausta on tarkoitus jatkaa vuonna 2008.

Esa Mikkola
Tutkija, Museovirasto
esa.mikkola@nba.fi

*Nuolenkärki. Kuva Anna Lehtinen/Museovirasto,
konservointilaitos*

Jatkoa soikean tuluskiven käytön pohdintaan

Kuukauden esineen esittely Tukholman
Historiska museetin kokoelmista

Arkeologia NYT!in ja muiden arkeologia harrastamisesta ja/tai tutkimisesta kiinnostuneiden lehtien palstoilla on käyty keskustelua soikean tuluskiven käyttötavoista ja sen eri rakennepiirteiden merkityksestä.

Kokeilevan arkeologian harrastaja **Paavo Ihlberg** on viimeksi, tämän vuoden ensimmäisessä numerossa, todennut kokeilujensa osoittavan, että kipinä tuluskivestä saadaan tehokkaimmin käyttämällä metallista rautapuiikkaa ja kiven kylkiuraa. Hän on myös todennut, että tuluskivien kanssa samalla ajanjaksolla käytetyt rautaiset paimensauvaneulat ovat soveltuneet raapaisuun käytettäväksi puikoiksi. Tosin Ihlbergin mukaan kätevämpi on ollut esim. puisella, rei'itetyllä kahvalla varustettu puikko.

Arkeologisilla kaivauksilla tällaisen jäänne eli suora, ruostunut rautapuiikko lienee merkitty tunnistamattomaksi metalliesineeksi tai pukuneulan katkelmak-

si, jos sellaisia on jossakin tullut vastaan. Uutta tehtävää siis löytyisi tutkimukselle esinekokoelmien uudelleen läpikäymisessä tämänkin asian osalta.

Aikaisemmin kiven kylkiuran tarkoituksena on pidetty mahdollisuutta sijoittaa siihen nahasta tai muusta orgaanisesta materiaalista valmistettu nauha, jonka avulla kivi on voitu ripustaa vyöhön. Tämän ovat kuitenkin kokeilujen tekijät halunneet kieltää toteamalla, että tällä menetelmällä kannettu kivi on kolkutellut kantajaansa hyvin ikävällä tavalla vauhdista riippuen.

Jotkin ruotsalaiset löydöt kuitenkin tukevat ajatusta kiven kantamisesta vyöllä samalla, kun ne laajentavat käsityksiä kiven käyttötarkoituksesta. Historiskan kuukauden esine -sarjassa kesäkuussa **Kent Andersson** esitteli mahtimiehen vyölaitetta, joka on löydetty Tibblesta, uplantilaisesta Littlesestan kunnasta.

Pohjoismaista tunnetaan vain muutamia esitellyn vyölaitteen veroisia. Löytö tehtiin perunakuopasta jo 1800-luvun loppupuolella. Alun perin lienee ollut kysymys 300-luvun hautauksesta. Valitettavasti asiantuntematon löydön käsittely hävitti valtaosan mahdollisesti tarjolla olleesta tiedosta ja käytettävissä on vain irrallisia esineiden katkelmia. Niiden perusteella voidaan kuitenkin päätellä, että nahasta valmistetussa vyössä on ollut suuri pronssisolki, joka on ollut koristettu kullatuin hopealevyin ja värillisin lasiupotuksin. Vyössä on lisäksi ollut useita erimuotoisia heloja, joissa myös on kullattuja hopealevyjä ja lasiupotuksia koristeina.

Ruotsin johtaviin roomalaisen rautakauden tuntijoihin kuuluva kirjoittaja katsoo, että tällaisen vyön kantaja on kuulunut aikansa valtaeliittiin ja että hänen on täytynyt olla jollakin tavalla kosketuksissa keisarin hoviin tunteakseen

sen pukeutumistyyliin riittävän hyvin, jotta on voinut teettää itselleen hovissa käytetyn mallin mukaisen vyön.

Soikean tuluskiven kannalta kyseisen vyölaitteen tekee mielenkiintoiseksi se, että sen yhteydessä on löydetty hyvin samankaltainen kivi. Se on nimetty löytöluettelossa hioinkiveksi. Pituudeltaan toistakymmentäsenttiminen kivi on muodoltaan kapeampi ja teräväkulmaisempi kuin tuluskivet Suomen alueella. Sen sivuja kiertää uraan upotettu metallikehys, jossa ovat jäljellä myös vyöhön kiinnittämiseen tarkoitetut metalliosat.

Siis hioinkivikö? - Jo suppeahko etsintä Historiskan tiedostoissa rautakautisista hioin- ja tulentekokivistä antaa tulokseksi useita vastaavia esineitä. Kokoelmista löytyy useita, eri materiaaleista tehtyjä, roomalaiselta rautakaudelta kansainvaellusajalle ajoitettuja ovaalinmuotoisia kiviä, joista osa on nimetty hioin- ja osa tuluskiviksi (bryne, eldslagsten, eldslagsten, elddon).

Täysin Tibblen vyölaitteen kiveä vastaava kivi, joka on löydetty Torpista Medelpadista, on kokoelmassa nimetty tuluskiveksi. Sen sivuja kiertää samalla tavoin selkeä teräväreunainen ura, jossa on todennäköisesti ollut upotettuna samantyyppinen metallikehys kuin Tibblen kiveksikin. Löytöön liittyy rautaesineiden palasia ja osia tinakoristeisesta vyönsoljesta. Samasta paikasta on myös toinen samoin kvartsiittinen hieman karkeammin muotoiltu kivi, joka enemmän muistuttaa suomalaisia tuluskiviä. Kysymyksessä on ollut ruumishautaus.

Erittäin kaunis soikea kvartsiittinen tuluskivi on löydetty Tunasta Medelpadista. Sen litteässä pinnassa on hyvin selvä vako ja raapimisjäljet. Sivuja kiertävä ura on teräväreunainen, lähinnä kuin upotettua metallireunusta varten tehty. Samasta haudasta on löydetty mm. sinisiä lasimassan palasia

Suurin osa ruotsalaisista löydöistä muistuttaa Torpin toisen kiven tapaan suomalaisia tuluskivilöytöjä enemmän kuin kolme edellä esiteltyä, erityisesti siinä, että niiden sivuja kiertää vain matala kulunut ura. Tällaisiin kiviin kuuluu mm. hiomakiveksi nimetty, Södermanlandin Bolmsön löytö, jonka materiaali (punertava liuske) on tuntematon suomalaisissa löydöissä. Kiven litteissä pinnoissa on pienet uurteet ja kyljissä syvennykset. Lisäksi se on irtolöytö niin kuin tuluskivien kohdalla asiaan kuuluu.

Matka Historiskan tiedostoihin avaa siis tien kahdenlaisiinkin pohdintoihin. Tibblen vyöhön liittyvä kivi ja mahdollisesti kaksi muuta ovat olleet osina kokonaisuudessa, jonka tarkoitus on ollut korostaa kantajansa korkeaa asemaa. Tällaisessa roolissa palvellut hiekkakivihioin tunnetaan rautakautisista yhteyksistä esim. Eurasta. Kansainvälisesti tunnetuin löytö lienee Sutton Hoon haudan eläinveistoksella koristettu hioinkivi.

Voisiko siis soikeisiin tuluskiviin liittyä näiden hiomakivien tavoin prestiisiesineiden leima, joka kertoisi kantajastaan tulen herrana? Luontevasti näihin ajatuksiin liittyy myös kaskiviljely ja kaski-alueiden hallinta, mikä on jo vanhastaan liitetty soikeisiin tuluskiviin niiden levinneen perusteella.

Täydellinen tietämyksen puute hioinkivelle asetettavista vaatimuksista antaa mahdollisuuden pohtia myös sitä, olisiko ruotsalaisen nimeämiskäytännön takana kiven todellinen käyttö sekä tulus- että hioinkivenä. Ajatusmalli poistaisi myös Ihlbergin pohtiman rautapiikkiin liittyvän tylsymisongelman, kun uudelleen teroittaminen sujui samalla välineellä kuin tulentekokin. Osassa ruotsalaisia ovaalinmuotoisia kiviä on hyvin selviä hiomakäyttöön liittyviä jälkiä.

Tutustu esittelyihin!

Suosittelen lämpimästi tutustumista Historiskan Kuukauden esine –esittelyihin osoitteessa <http://www.historiska.se/historia/manadensforemal/>.

Museon asiantuntijat ovat kirjoittaneet esittelyjä vuodesta 2001. Tekstit eksyvät joskus historialliseen aikaan, mutta käsittelevät pääsääntöisesti arkeologisia aiheita. Ne myös avaavat mielenkiintoisia polkuja eteenpäin museon erinomaisten, avoimien kuva- ja tietoarkistojen kautta.

Kussakin kuukauden esineen esittelyssä on linkki varsinaisiin arkistoihin. Esim. edellä käsitellyn Tibblen kiven löytä ke-säkuun 2007 kuukauden esineen esittelyn lopussa annettua linkkiä seuraamalla, valitsemalla aukeavalta sivulta Dokumentationsbild-arkiston ja siitä 49. sivun.

Eeva Rintama

KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURAN TAPAHTUMIA 2008

Seminaari Kaupunkiarkeologian haasteita kentällä järjestetään yhdessä Museoviraston kanssa torstaina 31.1. Kulttuuritalon luentosalissa, Helsingissä.

Seminaarissa keskustellaan esitelmien ja alustusten pohjalta siitä, missä kaupunkiarkeologiassa nykyisin mennään, missä asioissa on edistytty, missä olisi vielä kehittämisen ja parantamisen varaa, min-kälaisia ratkaisumalleja on tarjolla. Seminaari on suunnattu kaikille kaupunkiarkeologian parissa työskenteleville ja kaupunkiarkeologias-ta kiinnostuneille.

Kauempaakin kannattaa lähteä liikkeelle, sillä heti perään SKAS isännöi kahdeksatta pohjoismaista stratigrafiatapaamista Turussa 1.-3.2. (pe-su). Tarkempia tietoja osallistumismaksusta ja esitelmöitsijöistä internet-sivuilla: <http://org.utu.fi/muut/skas/>

Seuran kevätretkellä puolestaan tutustutaan Varsinais-Suomen kartanoihin ja muihin kohteisiin. Ajan-kohta ja retkiohjelma ilmoitetaan myöhemmin. Seuraa kotisivuja ja SKAS-lehden tiedotuksia.

Maaseutuarkeologiaa käsittelevä seminaari pidetään 19.-21.9. Tapiolan kulttuurikeskuksessa ja näyttelykeskus WeeGeessä. Järjestäjinä toimivat Espoon kaupunginmuseo ja SKAS. Sunnuntaina 21.9. on luvassa ekskursio lähiympäristön kohteisiin. Seminaari on suunnattu kaikille maaseutuarkeologiasta kiinnostuneille.

SKAS netissä

<http://org.utu.fi/muut/skas/>

ARKEOLOGIAA HARRASTAJILLE

- muinaistiedettä luokassa ja luonnossa

*Retkeläiset
Nakkilan
Rieskaronmäellä,
kuva Leif
Michaelsson.*

Turun suomenkielisellä työväenopistolla on syksystä 2003 lähtien kuulunut opintotarjontaan kaikkien arkeologia-kärpäsen puremien iloksi kurssi ”Arkeologiaa harrastajille”. Arkeologian harrastajakurssi keräsi heti ensimmäisenä lukukautenaan runsaan ja innostuneen osallistujajoukon, josta suuri osa on yhtä innokkaana edelleen mukana.

Kurssin ensimmäisenä vetäjänä valoi kuulijoihin arkeologisen innostuksen paloa **Sari Mäntylä**. Sarin keskittyttyä väitöskirjan vääntämiseen jatkoi pirteänä opettajanamme **Elsa Hietala**, ja kevätlukauksesta 2006 lähtien arkeologista tietämystämme on kasvattanut **Hanna-Leena Salminen**. Lisäksi olemme saaneet nauttia monien vierailevien asiantuntijoiden mielenkiintoisista luennoista.

Omaa jännitystään luentojen kulkuun on vuosien varrella antanut Luostarivuoren uskonnonluokan aina yhtä arvaamaton diaprojektori, jonka niskoittelusta luennoitsijat ovat kuitenkin kukin tyyliään kunniakkaasti selvinneet (nyttämmin kädenvääntö diaprojektorin kanssa on nykytekniikan myötä taaksejäänyttä elämää.).

Kurssin aihepiiri on ensisijassa painotunut Suomen esihistoriaan, mutta myös

historiallisen ajan arkeologia on ollut etenkin kuluneen lukuvuoden aiheissa esillä. Olemme saaneet kuulla myös arkeologisia tuulahduksia muualta maailmasta, mm. Pohjois-Norjasta, Italiasta, Jordaniasta sekä Keski-Andeilta.

Vuosien aikana olemme tehneet myös monenlaisia kiinnostavia vierailuja – kohteina mm. Raisen Harkko, Kuralan Kylämäki, Nautelankoski, Turun Maa-kuntamuseo, Helsingin Kansallismuseo ja konservointilaitos, Aboa Vetus ym. ym.

Suunnaksi Satakunta

Arkeologiakurssin kevätlukukausi on perinteisesti päätetty mukavan kokopäiväretken merkeissä, ja asiaan kuuluvasti aurinkoisen sään suosiessa.

Viime keväänä retki suuntautui Satakuntaan, jossa tarjolla oli toinen toistaan mielenkiintoisempia ja valtakunnallisestikin merkittäviä kohteita. Aluksi tutustuimme Eurassa esihistorian opastuskeskus Nauravan Lohikäärmeen näyttelyihin. Paikallinen opas perehdytti meidät perusteellisesti paikkakunnan esihistoriaan ja näyttelyn eri osioihin, joista rautakauden keramiikkaa esittelevä näyt-

tely oli tällä kerralla pääasiallinen kiinnostuksen kohteemme.

Opastuskeskuksesta matka jatkui lähitöllä sijaitsevalle Harolan röykkiöalueelle, jonne kuljettajamme meidät taitavasti ohjasi varsin kapeaa ja kuoppaista metsätietä pitkin. Muinaisjäännösalue on laajuudeltaan peräti noin 50 ha ja röykkiöiden lukumäärä alueella kaikkiaan lähes 700. Kaikkien röykkiöiden luonteesta ei olla selvillä; osa on selvästikin hautaröykkiöitä kun taas osa saattaa olla kasikiröykkiöitä ym.

Röykkiöistä on tutkittu vajaa parikymmentä, joista löytöinä on tullut mm. rautakautista keramiikkaa, hioinkiviä ja rautakuonaa. Alue on Museoviraston hoitokohteena, ja tärkeätä käytännön hoitotyötä tekevät aitauksesta päätellen kesäisin myös lampaat.

Vaikutuksen retkeläisiin tekivät paitsi sadat röykkiöt myös kivien lomassa sinisenään kasvavat vuokot.

Harolassa yritimme sinnikkäästi etsikellä polun varrella lymyäviä kuppikiviä, mutta Hanna-Leenan palkkioksi lupaamat jäätelöt jäivät sittenkin loppujen lopuksi ansaitsematta. Lohdutuspalkinto melkein-kuppikivestä kuitenkin myönnettiin. Tällä kertaa emme ehtineet kovin

*Nakkilan Rieskaronmäen
röykkiön äärellä. Kuva Leif
Michaelsson.*

syvällisesti tutustua laajaan muinaisjään-
nösalueeseen, mutta toivottavasti itse ku-
kin painoi kohteen muistiinsa omia ke-
säisiä retkiään silmälläpitäen.

40 metrin röykkiö

Eurasta suuntasimme kohti Nakkilaa,
missä kahvitauon jälkeen ensimmäise-
nä kohteenamme oli Viikkalan Selkakan-
kaan monumentaalinen pronssikautinen
hautaröykkiö.

Röykkiö on kokonsa ja rakenteensa
perusteella ainutlaatuinen: pituutta sillä
on yli 40 metriä ja leveyttä kymmenisen
metriä. 1970- ja 1980-lukujen taittees-
sa suoritetuissa tutkimuksissa röykkiöstä
paljastui suorakaiteen muotoinen muuri-
latomus ja sen keskeltä paasiarkku. Esi-
nelöytöjä röykkiöstä ei suuressa kaivu-
urakassa kuitenkaan esiin putkahtanut,
vaan sieltä löytyi ainoastaan palanut-
ta luuta. Tämä kohde kannattaa ehdotto-
masti jokaisen Nakkilan suunnalla liik-
kuvan arkeologian harrastajan käydä
ihastelemassa – röykkiön näkeminen ei
edellytä pitkää patikointia vaan se sijait-
see aivan tien vieressä.

Nähtyään röykkiön nykyisessä asus-
saan on vaikea kuvitella, että se taannoin
löydettyä on ollut todella vaikeasti ha-
vaittavissa puiden ja sammaleen peitos-
sa. Retkeläisten onneksi kylmä sää oli nyt
jähmettänyt kivikossa varsin todennäköi-
sesti pesivät kyykäärmeet koloihinsa.

Elämänmenoa Rieskaronmäellä

Selkäkankaalta matkamme jatkui Suo-
men tunnetuimmalle pronssikautiselle
asuinpaikka- ja röykkiöalueelle Nakkilan
Rieskaronmäelle. Tähän kuuluisaan mui-
naisjäänköhteeseen tutustumisen te-
kee valitettavasti hankalaksi paitsi melko
näkyttömiin sijoitettu viitoitus myös
se, että mäelle mentäessä joudutaan kul-
kemaan yksityisen pihapiirin läpi. Op-
paamme Hanna-Leena olikin tästä joh-
tuen korrektisti etukäteen ilmoittanut
tulostamme talon välle.

*Hanna-Leena Salminen
johdattaa joukkoa Harolassa.*

Selkäkankaan röykkiö. Kuva Jaana Airola.

Rieskaronmäki on metsäinen moreeni-harjanne, joka vielä pronssikaudella on ollut meren saarena. Mäeltä löytyy kolmen pronssikautisen rakennuksen jäännökset ja yli kymmenen hautaröykkiötä, jotka ryhmittyvät rakennusten ympärille. Kohde on tutkittu varsin perusteellisesti 1960-luvulla, ja löytöaineisto on ollut runsas: mm. pronssiesineitä ja palanutta luuta. (Esineistöön kannattaa käydä tutustumassa Satakunnan museossa.)

Rieskaronmäellä on helppo siirtyä mielessään ajassa vuosituhansia taaksepäin ja aistia mäen muinaisten asukkaiden elämänmenoa. Pohdiskelua retkeläisissä herrättivät mm. erään rakennuksen ”porras-kivessä” näkyvät selkeät uurteet: olisiko kysymyksessä kenties kivelle astumisesta pitkän ajan kuluessa syntyneet kulumajäljet vaiko kiven käyttö hioma-alustana?

Rieskaronmäki on monipuolisuudessaan ehdottomasti näkemisen arvoinen kohde!

Liikistöön!

Tämänkeväisen kurssiretkemme viimeisenä etappina oli Ulvilan Liikistön keskiaikaisen kirkon paikka ja hautausmaa. Metsäisellä saarekkeella on nähtävissä kiviperustuksen jäännökset ja mäen korkeimmalla kohdalla hajanaisen ympyrän muodostavat ns. kärjäkivet, mutta sen sijaan hautoja aikoinaan merkinneet kivilaatat eivät enää ole paikoillaan.

Askelten vai hiomisen kuluttamia jälkiä? - Jalka ainakin sopii hyvin kiven pintaan kuluneisiin koloihin. Kuva Jaana Airola.

Ensimmäiset arkeologiset tutkimukset alueella on tehty jo 1930-luvulla, ja koe-kaivauksia on tehty vielä 2000-luvulla. Kaikkiaan Liikistössä on tutkittu yli sata hautaa, joista suurin osa on ollut löydöttömiä kristillisiä hautouksia. Kiviperustaa ei voida nykytutkimuksen perusteella varmuudella tulkita kirkon jäänteiksi.

Muinaisjäännösalue huokuu vuosisataista rauhaa ja on tunnelmaltaan kii-reistä nykyihmistäkin voimakkaasti puhutteleva. Mäen luonto on myös sangen omaleimainen – kirkkoaukion reunassa kohoo mm. hyvin erikoinen kaksihääräinen mänty.

Suurkiitokset Hanna-Leenalle hyvästä arkeologiakurssista ja huippumielenkiintoisesta kevätretkestä (ja erityismaininta nappiin sujuneesta suunnistuksesta)! Syksyllä kurssi jatkuu uudistuneessa muodossa useamman luennoitsijan voimin, vaikkakin ilmeisesti hieman pienemmällä tuntimäärällä. Tavataan taas varmasti siellä me ”vakiokalustoon” kuuluvat, mutta lämpimästi tervetuloa mukaan myös kaikki uudet menneisyyden arvoituksista kiinnostuneet opiskelijat!

Jaana Airola

**Lounais-Suomen
esihistoria-
matkailuyhdistys**

LOUHI ry

**sääntömääräinen
syyskokous**

20.11.2007 klo 18.00

**Nautelankosken museo,
Lieto**

**Kokouksessa käsitellään
mm. vuoden 2008
toimintasuunnitelma ja
talousarvio, päätetään
liittymis- ja
jäsenmaksuista ja
valitaan yhdistyksen
hallitus ja hallituksen
puheenjohtaja.**

LOUHI netissä:

www.louhiry.org

SKANDAALIEN ARKEOLOGIAA OSA III: Myrkkyä!

Anu Lahtinen

Nykypäivänä useimmat suhtautuisivat noituusuutiseen epäillen. Monet entisajan ihmiset uskoivat kuitenkin, että heidän elämäänsä voitiin vaikuttaa hyväntahtoisella tai pahantahtoisella noituudella. Suuret noitaoikeudenkäynnit nähtiin vasta 1600-luvulla, mutta jo sitä ennen nostettiin joskus oikeusjuttuja pahantahtoisesta, vahinkoa aiheuttavasta noituudesta.

Heinäkuussa 1552 Ruotsin kuningas Kustaa kuuli hiuksianostattavia uutisia valtakuntansa itäosista. Pohjoisen Varsinais-Suomen vouti, kruunun palvelija Magnus Ivarsson oli murhattu noitakeinoin. Kuningas vaati, että tämä ”maasamme onneksi harvinainen, kauhea rikos” oli heti selvitettävä. Kuulusteluissa sai turvautua kidutukseen, syylliset tuli muutta mutkitta tuomita kuolemaan, ja heidän omaisuutensa oli takavarikoitava kruunulle.

Murhatutkijat saivat selville, että noitanainen oli tuonut Magnus Ivarssonille myrkkyä. Tämä rahvaannainen ilmeisesti menettikin henkensä. Asiat kuitenkin mutkistuivat, kun alkoi näyttää siltä, että murhan toimeksiantaja olikin hyväsuken nainen Agneta Ram.

Agnetan äiti, Tuorlahden leskirouva Birgitta Fleming, riensi apuun ja lahjoitti kuninkaalle maatilaja tyttärensä puolesta. Tuntuva korvaus miellytti kuningasta, eikä hän ollut enää kiinnostunut vaatimaan kuolemantuomiota. Agnetaa ei koskaan virallisesti todettu syylliseksi, vaikka murhatun langot pitivät oikeusjuttua vireillä kymmenisen vuotta.

On vaikea sanoa, oliko Agneta syyllinen murhaan, ja mikä olisi voinut olla hänen motiivinsa. Agnetan veli Ivar tote si paljon myöhemmin, ettei siskolla ollut oikeutta lunastaa perheen maita, ”koska hän on toiminut niin sopimattomasti, kuten yleisesti tiedetään.”

Agnetan elämäntavat vaikuttivat melko suurellisilta: hän joutui panttaamaan Mietoisten Ravean tilan veljelleen korvaukseksi hankkimastaan helmikoristeisesta päähineestä. Oliko Agneta velkaantunut Magnus-voudille, vai halusiko hän muista syistä raivata tämän tieltään, esimerkiksi sukulaisiaan tukeakseen? Agnetan miessukulaisista moni hoiti vou-

din tehtäviä, ja heitä oli epäilty tuomittu ja epäilty viranhoidon väärinkäytöksistä. Oliko Magnukselle kertynyt raskauttavia todisteita Ramin perhepiiriin voudeista?

Kiinnostavaa kyllä, kuningas nimitti Magnus-voudin seuraajaksi Agnetan siskon miehen, Ragvald Halvardssonin. Ragvald ehti kuitenkin hoitaa tehtäviä vain pari vuotta, kun hän jo jäi kiinni mitä tärkeimmästä veropetoksesta. Kuolemantuomio oli edessä, mutta Birgittarouva riensi taas apuun: hän luovutti kuninkaalle maaomaisuutta, mistä hyvillään tämä armahti kunnottoman vävyajan.

Kaikkiaan näyttää siltä, ettei Birgitta Flemingin tai hänen jälkikasvunsa elämä ollut aivan tasaista. Nuorempaa sukupol-

vea kuolemantuomioilta pelastellut Birgitta-rouva totesikin myöhemmin, etteivät kaikki lapset olleet osoittaneet hänelle asianmukaista kuuliaisuutta ja rakkautta, jolla heidän olisi pitänyt kohdella äitiään. Siksi hän siirsi perheen omaisuutta erityisesti Ivar-pojalleen, jonka hän sanoi tukeneen äitiään vaikeinakin aikoina.

Kirjoittaja on historian tutkija, joka kokoaa aineistoa Varsinais-Suomen skandaalimaisesta menneisyydestä.

**Lööpin toteutus
Lehtipaja/Merja Koponen**

SUOMUSJÄRVEN YLEISÖKAIVAUS PALJASTI JÄLKIÄ KIVIKAUDEN ASUMISESTA

Suomusjärvellä kymmenen päivän kuluessa 78 har-
rastajan ja kolmen ammattihenkilön työn tuloksena
paljastui ilmeinen kivikautinen asuinpaikka.

Isosta kaivauskuopasta löytyi selvä tu-
lisijan jäännös. Kivien kehämuodostelma
oli tosin, oletettavasti viereisen ojan te-
kemisen yhteydessä, hieman rikkoutu-
nut, mutta maa-aines oli tältä kohdista no-
keentunutta ja paikalta löytyi myös hiilen
ja palaneen luun paloja.

Hiiltä ja palanutta luuta löytyi myös
parista pienemmästä koekuopasta. Lisäk-
si löydettiin kvartsinpaloja, jotka viittaa-
vat nuolenkärkien, kaapimien ja muiden
terävien esineiden valmistukseen.

Kaivauksen vetäjä **Eeva Raike** valit-
see löydöistä ne näytteet, jotka lähetetään
tarkemmin analysoitaviksi. Tuloksia voi-
taneen odottaa loppuvuodesta.

Kaivauspaikka oli yksi harvoista vil-
jelemättömistä kohdista Suomusjärven
taajaman ja Aneriojärven välillä, pienen
metsikön laidalla. Se sattui olemaan juuri
noin 60 m nykymerenpinnan yläpuolel-
la, joka oli kivikautista merenrantaa. Il-
mansuunta etelän ja lännen välillä sopi
myös kivikauden asukkaiden suosimak-
si asuinpaikaksi.

Kaivaukseen sai osallistua kuka tahan-
sa asiasta kiinnostunut. Mahdollisuus ko-
keilla houkutti monia. Varmaan myös
kaunis sää koko kaivauksen ajan innos-
ti ulkotöihin. Kaivamaan tuli kymmenen
päivän aikana lähes 80 henkilöä. Heitä
tuli niin läheltä kuin kauempaa pääkau-
punkiseutua, Lokalahtea, Vähäkyröä ja
Mikkeliä myöten.

Kaivajista kolmannes oli alle 25-vuo-
tiaita. Jos oli moni varttuneempi henkilö
onnellinen siitä, että sai toteuttaa nuoruus-
den arkeologiuran haavettaan edes päi-
vän tai pari, niin nuorilla oli aistittavis-
sa suorastaan polttavaa kaivamisen intoa.
Työpäiviä kertyi kaivajilta pitkälti toista-
sataa, sillä osa kaivajista viipyi useampia
päiviä.

Joinain päivinä tulijoita oli enemmän
kuin voitiin mukaan ottaa.

Kesän kaivaukseen kävi myös tutustumassa melkoinen määrä kiinnostuneita. Heitä tuli sekä läheltä että kaukaa, sekä varta vasten että sattumalta opastuksen houkuttelevana.

Kesän 2007 yleisökaivaushankkeen toteuttamisesta vastasi Suomensjärven kulttuuriyhdistys ry. ja sen puheenjohtaja **Marja-Leena Andelmin**.

Hankkeen toteuttamisen teki mahdolliseksi ennen kaikkea Suomen Kulttuurirahaston Varsinais-Suomen rahastolta saatu apuraha arkeologien työosuuden kustantamiseksi. Lisäksi monet paikalliset tahot auttoivat hanketta eri tavoin.

Kaivaustyön johti ja valvoi arkeologi FM Eeva Raike ammattiapunaan arkeologi FM **Hannele Lehtonen** ja arkeologian opiskelija fil.yo **Mikko Helminen**.

Lisätietoa ja kuvia tulee nähtäville Suomensjärven kunnan nettisivuille osoitteeseen www.suomensjarvi.fi. Eeva Raike laatii loppuraportin sen jälkeen, kun on saatu tulokset analyyseistä. Myös raportti tulee nähtäville Suomensjärven kunnan nettisivuille.

Kuvat kesän yleisökaivauksilta
Marja-Leena Andelmin

Maanomistajat tyytyväisiä hoitotöihin

Museoviraston muinaisjäännösten hoitoyksikkö on tehnyt vuosittain hoitotöitä keskimäärin 200:lla yksityisten maanomistajien, kuntien, yhteisöjen ja valtion mailla sijaitsevalla kohteella. Keväällä 2007 hoitoyksikkö kartoitti maanomistajien mielipiteitä ja toiveita muinaisjäännösten hoidosta. Siihen oltiin pääasiassa tyytyväisiä. Monet maanomistajat olisivat myös itse halukkaita tekemään hoitotoimenpiteitä mailleen sijaitsevilla muinaisjäännöksillä,

mikäli hoitoon olisi mahdollista saada taloudellista tukea.

Kyselytutkimuksen muinaisjäännösten hoidosta toteutti fil. yo Mikko Helminen. Kysely lähetettiin 145 maanomistajalle, joiden mailla sijaitsevilla muinaisjäännöksillä on suoritettu hoitotoimenpiteitä 2000-luvulla.

Muinaisjäännösten hoitoon oltiin pääasiassa joko tyytyväisiä tai melko tyytyväisiä. Monessa vastauksessa muinaisjäännösten hoidon nähtiin myös tavalla

tai toisella olleen maanomistajille hyödyksi.

Lisää tietoa kaivataan tulevista ja meillä olevista hoitotoimenpiteistä, muinaisjäännösalueen rajoista ja tarkastaa sijainnista sekä siitä minkälaisia hoitoon liittyviä toimenpiteitä maanomistajat voivat itse tehdä kullakin kohteella. Useassa vastauksessa toivottiin kohteille myös opasteita ja infotauluja, saavutettavuuden parantamista ja kohteiden suurempaa hyödyntämistä paikallisesti.

Matkan varrella, osa III:

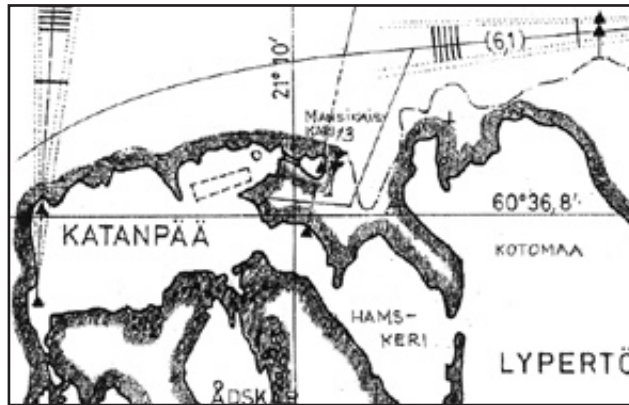
KARU, KAUNIS KATANPÄÄ

Kustavin Lypertön saaren läntisimmän niemen Katanpään koskematon luonnonympäristö, aarniometsät, aurinkoiset niityt, syvät rotkot, pirunpellot ja sileät meren hiomat rantakalliot yhdistettynä alueen kiehtovaan historiaan tekevät saaren tutustumisen arvoiseksi, hienoksi retkikohteeksi. Retkeily saarelle onkin nykyisin mahdollista ja toiveissa on, nyt kun alue muutama vuosi sitten siirtyi puolustusvoimilta Metsähallituksen alaisuuteen, niin tulevana kesinä nuo mahdollisuudet vain entisestään paranevat.

Tsaarin aikainen rannikkolinnake, joka myöhemmin toimi moninaisissa tehtävissä rannikkotykistön linnakkeena ja jopa varavankilana kivilouhimoineen, on suljetun luonteensa vuoksi pysynyt viime vuosiin saakka suurelle yleisölle melko tuntemattomana. Katanpään linnakealue on nyt vähitellen siirtynyt yleiseen käyttöön. Museovirasto on tehnyt saaren historiallisista kohteista kartoituksen ja muinaismuistolain piiriin kuuluvat ainakin saaren mukulakiviset tykkikitiet sekä entisen kasarmialueen vanhat rakennukset ja linnoitusrakenteet.

Lypertön saaren pohjoispäässä oleva Katanpään niemi tuli historiaan Suomen sodan 1808-09 aikana, jolloin kuningas Kustaa IV Adolf suoritti sen salmien suojoissa menestyksekkään tykkivenehyökkäyksen venäläisen laivasto-osaston kimppuun. Sodan päättyessä alue, kuten melkein koko Suomi, joutui venäläisten haltuun. Krimin sodan aikana 1855 saarelle rakennettiin Pietarista Hangon kautta Uuteenkaupunkiin johtavan optisen lennätinlinjan lennätinasema paikkaan, jota vieläkin kutsutaan Telegrammivuoreksi. Optinen lennätin poistettiin 1914 ja sen tilalle rakennettiin Venäjän Itämeren laivaston lennätinasema.

Yli sadan vuoden kestäneestä venäläisajasta ovat vielä kertomassa vanhat linnakerakenteet ja kasarmirakennukset. Aivan erityistä mielenkiintoa herättävät joissakin kulkijoissa leveät ja suorat tykkikitiet, jotka on aikoinaan huolellises-

Katanpään rantoja kiertää ketju monenikäisiä puolustusrakennelmia, vanhimmat niistä tsaarinvallan loppuajoilta.

ti ladottu pyöreistä, tasakokoisista mukulakivistä. Kerrotaan, että pääosan rakennustoista venäläiset teettivät kaukoidästä asti kuljetetulla vankityövoimalla. Venäläisten valtakausi päättyi Katanpäässä 1918, jolloin kansalaissota ja Suomen itsenäistyminen siirsivät alueen suomalaisille.

Kolme vuotta myöhemmin määrättiin alue Rannikkotykistörykmentin haltuun ja linnake muutettiin vartiolinnakkeeksi. Se eli hiljaiseloa aina vuoteen 1930,

jolloin Puolustusministeriö luovutti alueen vankeinhoitolaitokselle muutettavaksi saarivankilaksi.

Tässä vankilasiirtolaitteetavassa se toimi vuoden verran ja sen jälkeen varavankilana, jossa voitiin säilyttää kuuttakymmentäkin vaarallista rikoksenuusijaa. Vangit työskentelivät päivät saaren luoteiskolkkaan perustetulla kivilouhimolalla, tarkasti vartioituina ja kahleissa. Vartiointia tehosti satama-alueella sijainnut piikkilangoilla aidattu koiratarha, jon-

Jäljellä olevien tykinpiippujen edustalla aaltoilee avoin Selkämeri.

ka asukit takasivat osaltaan vankien pysymisen asianmukaisessa, rauhallisessa päiväjärjestyksessä. Oli joukossa mukana myös luottovankeja, jotka auttoivat virkailijoiden perheitä päivittäisissä askareissa, kuten polttopuiden teossa, saunan lämmityksessä jne. Vankilatoiminta saarella päättyi vuoden 1940 keväällä.

Käyty talvisota aktivoi uudelleen sotilaallisen toiminnan Katanpäässä, saarella aloitettiin linnakkeen valmiuden lisääminen ja jatkosodan alkaessa linnakkeella oli parhaimmillaan lähes 450 miestä. Kun varsinainen sotatoiminta alueella oli varsin vähäistä, suurin osa varusväestä siirrettiin itärintamalle ja linnakkeelle jäi vain vähäinen miehitys.

Sodan jälkeen Katanpää toimi pääasiallisesti vartiolinnakkeena, kunnes 1990-luvulla puolustusvoimat päättivät luopua nykyaikaisen sodankäynnin myötä tarpeettomaksi käyneestä linnakkeestaan.

Katanpää on rakennuksineen, tykkiteineen ja linnoituslaitteineen monella tapaa erikoinen tutustumiskohde. Saaren luonto on sinänsä arvokas; se on erittäin hyvin säilynyt, kiitos armeijan ja vankilan läsnäolon. Niiden sijainti saarella on estänyt tavanomaisen metsänkäytön ja villi aarniometsäluonto on leviittänyt yli koko saaren.

Teksti:
Jouni Liuke

Valokuvat:
Kari Ahtiainen

Harkko

Paavo Paunu ja Viggo Wallensköld
14.8.-18.11.07

Reino Hietanen
30.11.07-24.2.08

Kivikausi
13.4.-31.12.07

Nahka on rock
18.1.-31.8.08

Raision museo Harkko
Nallinkatu 2
Puh. 02-434 3381
www.raisio.fi/harkko
Pääsyliput 3/1e

Avoinna:
ma suljettu
ti, to-pe 12-16
ke 12-19
la-su 12-15

Arkeologia NYT!

Arkeologia NYT! ilmestyy neljä kertaa vuodessa. Seuraamme monipuolisesti sitä, mitä arkeologiassa tapahtuu, ja etsimme lukijoillemme uutta mielenkiintoista luettavaa ammoisista asioista.

Voit tilata lehden maksamalla tilaushinnan Arkeologian jaoston pankkitilille 435510-212481. Merkitse AINA VASTAANOTTAJAN NIMI JA OSOITE pankkisiirtomakkeen tiedonanto-osaan tai tietokoneellia maksettaessa vastaavaan paikkaan.

Vuosikerta 2008 18 euroa – uusille tilaajille tämän vuoden viimeinen numero kaupan päälle. Turun maakuntamuseon ystävät ry:n jäsenhinta 15 euroa.

ILTA-LOITSU

Toimittajamme piirrokset oikeudenkäynnistä

Myrkytetty noituudella

**Suloinen
myrkyntäjä!**

Tuomarit ymmällään:

**Mikä teki hyvän perheen
tyttärestä murhaajan?**

IL selvitti:

**Myrkyttäjä vaanii
- suojaudu oikein!**

Vastalääkkeet smaragdeista teriikkiin - meidän listamme!

**IL vieraili Vantaanjoen lähiöissä:
Helsingin kaupunki 2 vuotta
- mikä meni pieleen?**